

Analiza utjecaja covid-19 krize na financijsko ponašanje građana u Republici Hrvatskoj

Kramarić, Dorotea

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:734976>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij

Poslovna ekonomija – smjer Analiza i poslovno planiranje

**ANALIZA UTJECAJA COVID-19 KRIZE NA FINANCIJSKO
PONAŠANJE GRAĐANA U REPUBLICI HRVATSKOJ**

Diplomski rad

Dorotea Kramarić

Zagreb, studeni, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

**Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij
Poslovna ekonomija – smjer Analiza i poslovno planiranje**

**ANALIZA UTJECAJA COVID-19 KRIZE NA FINANCIJSKO
PONAŠANJE GRAĐANA U REPUBLICI HRVATSKOJ
ANALYSIS OF IMPACT OF COVID-19 CRISIS ON THE
FINANCIAL BEHAVIOUR OF CITIZENS IN CROATIA**

Diplomski rad

Student: Dorotea Kramarić

JMBAG studenta: 67552237

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Dajana Barbić

Zagreb, studeni, 2021.

Sažetak

Osobna potrošnja najvažnija je sastavnica agregatne potražnje te zajedno sa štednjom predstavlja ključnu komponentu financijskog stanja kućanstva. Financijsko ponašanje pojedinaca određeno je razinom postignute financijske pismenosti i stečenih znanja, a ključno za postizanje uspješnog financijskog rezultata je sastavljanje financijskog plana i efikasno upravljanje rizicima u osobnim financijama. Financijske navike promijenjene su uslijed pojave covid-19 krize koja je ostavila značajne posljedice na svijet kakav poznajemo.

Svrha ovog diplomskog rada je utvrditi utjecaj globalne covid-19 krize na potrošnju i štednju građana Republike Hrvatske. Relevantni zaključci o promjenama financijskog blagostanja kućanstava, kategorija potrošnje i štednje, doneseni su na temelju provedenog empirijskog istraživanja odnosno anketnog upitnika. Većina ispitanika istaknula je da je covid-19 kriza utjecala na financijsko stanje njihovog kućanstva te da postoji briga oko financijske budućnosti. Zbog poduzetih epidemioloških mjera, koje nisu stanovništvu pružile značajan osjećaj sigurnosti, potrošnja na restorane, hotele, kulturu i rekreaciju se smanjuje. Pandemija je usporila ekonomska kretanja domaćeg gospodarstva te je ostavila posljedice na mikro i makro razini.

Ključne riječi: financijsko ponašanje, financijsko planiranje, potrošnja, štednja, covid-19 kriza

Summary

Personal consumption is the most important component of aggregate demand and together with savings, is a key component of a household's financial situation. Financial behavior of individuals is determined by the level of achieved financial literacy and acquired knowledge. The key to achieving a successful financial result is the preparation of a financial plan and effective risk management in personal finance. Financial habits of individuals have changed due to the covid-19 crisis which has left significant consequences on the world as we know it.

The purpose of this thesis is to determine the impact of the global covid-19 crisis on the consumption and savings of citizens of the Republic of Croatia. Relevant conclusions on changes in the financial well-being of households, categories of consumption and savings, were made based on empirical research. Most respondents pointed out that the covid-19 crisis had affected the financial situation of their household and that there were concerns about the financial future. Due to the epidemiological measures that are taken, which did not provide the population with a significant sense of security, spending on restaurants, hotels, culture, and recreation is declining. The pandemic slowed down economic trends in the domestic economy and left consequences at the micro and macro levels.

Key words: financial behavior, financial planning, consumption, savings, covid-19 crisis

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog izvora te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(vlastoručni potpis studenta)

30. studenog 2021. godine
(mjesto i datum)

Sadržaj

1.	Uvod.....	2
1.1.	Predmet i ciljevi rada.....	2
1.2.	Metode istraživanja i izvori podataka.....	3
1.3.	Sadržaj i struktura rada.....	3
2.	Financijsko ponašanje pojedinca	4
2.1.	Proces financijskog planiranja i financijsko ponašanje pojedinca	4
2.2.	Raspodjela dohotka kućanstva na potrošnju i štednju.....	13
2.3.	Vremenska alokacija potrošnje kao funkcija financijskih tržišta	16
2.4.	Pokazatelji financijske uspješnosti	19
3.	Utjecaj covid-19 pandemije na gospodarstvo.....	22
3.1.	Opis i pregled razvoja covid-19 pandemije i krize.....	22
3.2.	Socio-ekonomske i financijske posljedice covid-19 pandemije na gospodarstvo	25
3.3.	Posljedice covid-19 pandemije na potrošnju, štednju i investicije pojedinca.....	27
3.4.	Prikaz utjecaja covid-19 pandemije na hrvatsko gospodarstvo.....	30
4.	Odrednice štednje i potrošnje građana Republike Hrvatske.....	34
4.1.	Osobna potrošnja sektora kućanstva	34
4.2.	Štednja sektora kućanstva.....	37
4.3.	Rizici kao odrednica štednje i potrošnje građana	40
5.	Empirijska analiza utjecaja covid-19 krize na štednju i potrošačke navike građana Republike Hrvatske.....	43
5.1.	Opis provedenog istraživanja	43
5.2.	Rezultati provedenog istraživanja	44
5.3.	Ograničenja istraživanja i preporuke za buduća istraživanja	55
6.	Zaključak	56

Popis literature	58
Popis slika	62
Popis tablica.....	63
Popis grafikona	64
Životopis studenta.....	65
Prilozi.....	66

1. Uvod

Pandemija svjetskih razmjera značajno je promijenila svakodnevni život ljudi te njihov odnos prema potrošnji i štednji. Covid-19 skraćeni je naziv za bolest koja je uzrokovana virusom SARS-CoV-2, a pojavila se prvi puta u Kini krajem 2019. godine. Ubrzo nakon toga, bez obzira na sve državne intervencije, virus se počeo širiti svijetom i ostavljati značajne posljedice na gospodarstva. Osim utjecaja na zdravlje ljudi i povećanje rizika smrtnosti, ovaj virus narušio je zdravstvene, socijalne i obrazovne sustave, značajno ugrozio sektor turizma i trgovine te utjecao na psihološko stanje pojedinaca. Brojne zemlje bilježe snažan pad BDP-a i gospodarske aktivnosti što dovodi do povećanja nezaposlenosti i javnoga duga. Ubrzo je došlo do svjetske krize koja bilježi svoj utjecaj na potrošačka očekivanja građana, njihovo financijsko ponašanje te promjene u njihovim financijskim navikama.

1.1. Predmet i ciljevi rada

Predmet ovog diplomskog rada je financijsko ponašanje građana Republike Hrvatske uslijed pojave covid-19 krize, a cilj je provesti analizu i donijeti relevantne zaključke o utjecaju aktualne krize na sklonost štednji i potrošačke navike pojedinaca. Na temelju empirijske analize, ispitani su određeni zaključci izvedeni iz već provedenih istraživanja drugih zemalja. Neke od hipoteze koje su potvrđene ili opovrgnute:

- H1: Pandemija je utjecala na smanjenje ukupne trajne potrošnje;
- H2: Strah izazvan covid-19 krizom kod građana potiče štednju iz predostrožnosti;
- H3: Financijski problemi izazvani covid-19 krizom izraženiji su među nezaposlenima te kućanstvima sa ograničenom likvidnošću;
- H4: Kupnja preko online platformi, beskontaktno plaćanje u trgovinama te korištenje digitalnog bankarstva povećali su se u odnosu na pred krizno razdoblje.

Pored navedenog, istražiti su i promjene u financijskim navikama potrošača te promjene u kategorijama njihove potrošnje u usporedbi sa pred kriznim razdobljem.

1.2. Metode istraživanja i izvori podataka

U radu su korišteni primarni i sekundarni izvori podataka. Primarni izvori podataka prikupljeni su korištenjem anketnog upitnika koji je proveden na temelju uzorka snježne kugle. Navedeni uzorak formiran je ciljanim izborom manjeg broja ljudi, a izabrani ispitanici zatim dalje šire uzorak upućujući druge ljude na sudjelovanje u istraživanju. Iz navedenog empirijskog istraživanja doneseni su zaključci i proširene spoznaje o utjecaju covid-19 krize na financijske navike potrošača u Republici Hrvatskoj. Sekundarni izvori podataka prikupljeni su iz domaće i strane, znanstvene i stručne literature. Korištene su sljedeće metode istraživanja: deskripcija, sinteza, analiza, klasifikacija, komparacija te dedukcija.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Rad je podijeljen u 4 glavna dijela od kojih se prvi odnosi na teorijski okvir financijskog ponašanja i procesa financijskog planiranja pojedinca, obrazloženje odrednica potrošnje i štednje te određivanje pokazatelja financijske uspješnosti. Drugi dio rada uključuje definiranje utjecaja covid-19 na krize na makro i mikro ekonomske čimbenike u gospodarstvu. Uz to, prikazan je kratak povijesni razvoj covid-19 pandemije te primjer njenog utjecaja na hrvatsko gospodarstvo. Nadalje, treći dio odnosi se na analizu osobne potrošnje i štednje kućanstava u Republici Hrvatskoj na temelju sekundarnih podataka te na evaluaciju rizika koji utječu na upravljanje osobnim financijama pojedinaca. Naposljetku je iznesen opis, rezultati, zaključci i ograničenja provedene empirijske analize utjecaja covid-19 krize na štednju i potrošačke navike građana u Republici Hrvatskoj.

2. Financijsko ponašanje pojedinca

2.1. Proces financijskog planiranja i financijsko ponašanje pojedinca

Financijsko ponašanje pojedinca od ključnog je utjecaja na njegov uspješan ili neuspješan financijski rezultat. Naše financijsko ponašanje oblikuje se s obzirom na dostignutu razinu financijske pismenosti i znanja, odnos prema novcu te upletenost javnog sektora. Vrlo se često ističe činjenica o manjku financijskog znanja i informiranosti građana što uzrokuje neodgovorno financijsko ponašanje, strah te pohlepu. Do ovog problema dolazi prvenstveno zbog nedovoljne edukacije mladih o financijskoj pismenosti u školama i na fakultetima te prenošenja netočnih informacija putem medijskih kanala. Za postizanje uspješnog financijskog rezultata potrebno je formirati adekvatan financijskih plan te ciljeve. (Ivanov, 2019.)

Proces i faze financijskog planiranja

Prema Barbić i Lučić (2018.), financijsko planiranje može se definirati kao proces upravljanja osobnim financijama radi postizanja ekonomskog blagostanja i financijske sigurnosti. Ono ne uključuje jedan specifičan plan, već niz planova koji odgovaraju određenim životnim situacijama i koje je potrebno koordinirati te konstantno prilagođavati promjenama. Potrebno je provesti evaluaciju trenutne financijske situacije pojedinca ili kućanstva na temelju koje se formiraju budući financijski ciljevi koje ostvarujemo pomno isplaniranim financijskim aktivnostima. Financijski plan predstavlja individualan plan financijskih aktivnosti na osnovu kojeg se nastoji potpuno iskoristiti financijskih potencijal kućanstva te povećati vrijednost njihove imovine.

Postoje tri skupine čimbenika koje utječu na formiranje financijskog plana, a to su: osobne vrijednosti, životna situacija i ekonomski čimbenici. Osobne vrijednosti uključuju naše stavove i ideje kojima težimo i na temelju kojih formiramo svoje želje i potrebe. Svatko od nas ima drugačije želje i ciljeve u životu te će tome nastojati prilagoditi svoj financijski plan. Ova skupina čimbenika uključuje pojedinčevu sklonost štednji, averziju prema riziku, odnos prema novcu i slično. Životna situacija je od velikog utjecaja na potrošačke navike i financijske aktivnosti koje pojedinci provode. Financijski plan razlikovat će se s obzirom na dob, stanje karijere, stambeno pitanje, partnerske odnose, veličine kućanstva i druge faktore. Uz to, krucijalni su i ekonomski čimbenici koji se odnose na trenutno stanje u gospodarstvu,

a uključuju informacije o inflaciji, kamatnim stopama, kreditima i potrošnji. (Barbić i Lučić, 2018.)

Ivanov (2019.) ističe kako financijsko planiranje predstavlja orijentaciju prema budućnosti sa svrhom formiranja osobnog budžeta za određeno vremensko razdoblje, određivanja budućih prihoda i rashoda te postavljanja financijskih ciljeva. Planiranjem osobnih financija pojedinac može ostvariti brojne prednosti kao na primjer smanjenje mogućnosti nastanka financijskih poteškoća, smanjenje nepotrebnih rashoda te smanjenje neizvjesnosti oko postizanje financijske sigurnosti u budućnosti. Uz to, financijsko planiranje može pridonijeti povećanju prihoda i bogatstva te izbjegavanju situacije prezaduženosti, financijske isključenosti i siromaštva.

Prema Barbić i Lučić (2018.) proces financijskog planiranja podijeljen je u šest faza:

1. Određivanje trenutne financijske situacije

Kako bi se formirao kvalitetan financijski plan potrebno je odrediti početnu točku sa koje krećemo, a to je trenutna financijska situacija. U prvoj fazi financijskog planiranja se analiziraju primanja, životni troškovi, obveze, imovina i slično. Kako bi se provela kvalitetna analiza potrebno je sastaviti određena financijska izvješća te izračunati osnovne financijske pokazatelje. Osnovna financijska izvješća koja se moraju formirati za utvrđivanje financijske situacije su bilanca stanja kućanstva i bilanca uspjeha kućanstva. Navedena dva izvještaja povezujemo sa bilancom te računom dobiti i gubitka kod analize poduzeća, a razlika je što ih u ovom slučaju sastavljaju pojedinci za vlastite potrebe. **Bilanca stanja kućanstva** predstavlja prikaz imovine i obveza na određeni dan u kalendarskoj godini te se ona dijeli na aktivu i pasivu. S jedne strane, aktiva bilance uključuje sve što kućanstvo posjeduje odnosno sve realne i financijske oblike njegove imovine. S druge strane, pasiva predstavlja način financiranja te imovine odnosno uključuje ukupne obveze uvećane za iznos vlastitog kapitala. Ova obilježja jednaka su kao bilance poduzeća, međutim stavke koje su uključene se znatno razlikuju. Često se provode eksterne i interne financijske analize poduzeća kako bi se utvrdila njihova sadašnja vrijednost i na temelju toga formirali ciljevi i strategije za opstanak u budućnosti. Jednako tako bi pojedinci trebali provoditi slične analize kako bi postigli financijski sigurnu budućnost. **Bilanca uspjeha kućanstva** predstavlja plan prihoda i rashoda kućanstva za određeno razdoblje. Prihodi predstavljaju priljeve novca u kućanstvo, a rashodi odljeve novca iz kućanstva. (Barbić i Lučić, 2018.) Uz izradu navedenih izvještaja

potrebno je i izračunati financijske pokazatelje o kojima će biti više riječi u jednom od narednih poglavlja.

2. Identifikacija financijskih ciljeva

Za uspješan financijski plan ključno je postaviti ispravne financijske ciljeve. Oni moraju biti prilagođeni trenutnoj životnoj situaciji u kućanstvu te prioritetima i stavovima ukućana. Kod utvrđivanja ciljeva također moguće je povući paralelu sa poslovanjem poduzeća. Osmanagić Bedenik (2007.) iznosi kako je kod utvrđivanja ciljeva poduzeća važno koristiti *SMART* metodu koja je lako primjenjiva i kod utvrđivanja financijskih ciljeva pojedinaca. Ovaj engleski akronim ističe kako svaki cilj treba biti specifičan, mjerljiv, ostvariv, realan i vremenski određen. Specifičan cilj znači da on mora biti jasno i nedvosmisleno određen te mora biti razumljiv svima. Mjerljivost cilja odnosi se na nužnost njegova kvantificiranja te mogućnost da se izrazi u određenoj mjernoj jedinici. Također, svaki od ciljeva mora biti dostižan te postavljen realno i unutar mogućnosti poduzeća ili pojedinca. Uz to, važno je i odrediti vremenski okvir u kojemu cilj mora biti ostvaren. Prema ovom obilježju ciljeve dijelimo u kratkoročne odnosno one koji se moraju ostvariti u roku od mjesec dana, srednjoročne točnije one koji se moraju ostvariti u razdoblju od mjesec dana do godine dana te dugoročne ciljeve čiji vremenski horizont ostvarenja prelazi godinu dana. Niže su dani neki od uspješno postavljenih ciljeva poduzeća prema *SMART* metodi.

Tablica 1 Primjeri ciljeva poduzeća formiranih korištenjem *SMART* metode

CILJEVI PODUZEĆA PREMA SMART METODI	
Kratkoročni cilj	Napraviti kvalitetno istraživanje tržišta o prihvatljivosti našeg noviteta do 01.12.2021. godine.
Srednjoročni cilj	Povećati broj zaposlenika na 10 osoba te im dati potrebne smjernice za rad u vremenskom roku od tri mjeseca.
Dugoročni cilj	Povećati prodaju za 5% do kraja 2022. godine.

Izvor: Samostalna izrada autora

Ovakve ciljeve može formirati svako kućanstvo u skladu sa svojim mogućnostima i potrebama. Oni bi trebali predstavljati motiv i inspiraciju pojedincima kako bi postigli željenu razinu financijskog blagostanja.

3. Identifikacija alternativa

Nakon što je evaluirana trenutna financijska situacija i adekvatno postavljeni ciljevi, potrebno je odrediti strategiju njihova ostvarenja odnosno identificirati sve moguće alternative za njihovo postizanje. Prema Barbić (2014.) identificirane alternative se mogu svoditi na sljedeće oblike djelovanja: nastavak dosadašnjeg djelovanja, proširenje dosadašnjeg djelovanja, promjenu dosadašnjeg djelovanja ili odabir novog smjera djelovanja.

4. Vrednovanje alternativa

Ova faza financijskog planiranja uključuje odabir smjera djelovanja za ostvarenje postavljenih financijskih ciljeva. Postiže se odabirom jedne alternative te eliminacije ostalih te je izuzetno bitno dobro ocijeniti oportunitetne troškove svake od alternative. U ovoj fazi se također analiziraju rizici koji se pokušavaju odabirom smjera djelovanja svesti na minimum. Razmatraju se prednosti i nedostaci svake opcije te koristi i troškove koje one nose za pojedinca. (Barbić i Lučić, 2018.)

5. Izrada i implementacija plana financijskih aktivnosti

Nakon što je utvrđena trenutna financijska situacija, postavljeni financijski ciljevi, identificirani svi mogući smjerovi njegova ostvarenja te izabran za pojedinca najoptimalniji, potrebno je sve spojiti u jednu cjelinu koja predstavlja financijski plan. U ovoj fazi poželjno se i konzultirati sa stručnim osobama koje se bave financijskim planiranjem i pružanjem ostalih financijskih usluga kako bi nam plan bio što uspješniji. Prema Garman i Forgue, (1991) svaki financijski plan bi trebao sadržavati tri osnovne kategorije: plan potrošnje, plan zaštite od rizika i plan akumulacije kapitala.

6. Kontrola i revizija plana

Svako poduzeće nakon formiranja poslovnih i financijskih planova provodi njihovu redovitu reviziju i kontrolu kako bi osigurali da sve napreduje u zadanom smjeru te kako bi ocijenili stupanj ostvarenja očekivanja. Jednako tako, pojedinci moraju kontinuirano kontrolirati plan te ga revidirati po potrebi uslijed promjena životnih situacija koje od njega to iziskuju. Ova

faza mogla bi se smatrati i najvažnijom jer ako postavljeni plan nije prilagođavan promjenama onda će biti teško ostvariv. (Barbić i Lučić, 2018.)

Financijsko planiranje je dinamički proces koji treba redovito evaluirati i prilagođavati promjenama osobnih, socijalnih i ekonomskih čimbenika. Kontinuiranom kontrolom pojedinac omogućuje prilagodbu financijskog plana trenutnim prioritetima, željama i životnim situacijama. (Barbić i Lučić, 2018.)

Odgovorno financijsko ponašanje i donošenje odluka u osobnim financijama

Financijska pismenost obuhvaća sve vrste financijskih odluka o osobnoj potrošnji, a uključuje znanja o upravljanju novcem, inflaciji, štednji, kamatama, investicijama, zaduživanju, brojnim rizicima i sličnim. Ona je širi pojam od financijskog ponašanja, a obuhvaća skup stečenog financijskog znanja i usvojenih vještina koje koristimo radi učinkovite alokacije resursa sa ciljem postizanja financijske sigurnosti i blagostanja. Odgovorno financijsko ponašanje upravo je rezultat financijske pismenosti, znanja, vještina, stavova i ponašanja koji nam omogućuju da kontroliramo naše financije te usmjeravamo našu potrošnju sukladno željama i potrebama. Navedeno uključuje sposobnost uspješnog korištenja financijskih institucija te financijskih proizvoda i tržišta sa svrhom unapređenja procesa planiranja i donošenja odluka. Financijsko obrazovanje ima velik utjecaj na financijsku pismenost i samim time na odgovorno upravljanje osobnim financijama. Ono predstavlja alat za sakupljanje financijskih znanja i usvajanje vještina koji zajedno čine financijsku pismenost. (Barbić i Lučić, 2018.)

Loša i nedovoljna financijska znanja i vještine mogu dovesti do nepotrebnog nagomilavanja troškova pojedinaca te samim time poljuljati ukupnu financijsku stabilnost gospodarstva što je primjetno kroz zdravstvene i socijalne troškove. Globalna financijska kriza glavni je pokazatelj važnosti financijske pismenosti za financijsku stabilnost ekonomije. Naime, ukoliko se pojedinci zadužuju iznad svojih mogućnosti, krediti banaka se više ne mogu uredno naplaćivati što dovodi do krize bankarskog sustava te samim time do pada proizvodnosti i zaposlenosti te nastanka recesije. Većina pojedinaca ne razmatra svoju budućnost dovoljno rano, već tek kada nastupe financijski problemi. Upravo iz tog razloga se ističe važnost štednje iz predostrožnosti te stvaranja akumuliranog bogatstva kroz život. Prema Cvrilje (2014.) financijska pismenost postaje krucijalna za pojedince i kućanstva zbog različitih izazovnih životnih situacija poput promjena životnog stila, razvoda, poremećaja u

karijeri, promjena statusa zapošljavanja te potreba za osiguranjem akumuliranog bogatstva pred umirovljenje. Tokom života okolnosti u kojima živimo se mijenjaju te je potrebno konstantno unapređivati i prilagođavati sva financijska znanja kako bi spriječili poteškoće koje mogu nastati u nedostatku istih. Financijsko obrazovanje i pismenost moguće je sagledavati kao mentalni cjeloživotni proces jer se u svakom stadiju života susrećemo sa drugačijim situacijama. Kao djeca, naše želje i potrebe su znatno drugačije od onih u tinejdžerskoj ili odrasloj dobi te je zato potrebno razvijati svjesnost o važnosti upravljanja osobnim financijama prije nego što počnemo zarađivati vlastiti novac. Uz to, Europska Unija također se posvetila unapređenju financijske pismenosti kako bi se podigla svijest o važnosti odgovorne osobne potrošnje za financijsku sigurnost pojedinca. Ona predstavlja nužnu pretpostavku za financijsku uključenost pojedinaca i kućanstava. Financijska uključenost obuhvaća mogućnosti za korištenje financijskih proizvoda poput kredita, zajmova, osiguranja, kreditnih kartica i slično. U društvu postoji značajan rizik financijske isključenosti koji najviše obuhvaća obitelji koje nisu u mogućnosti pravovremeno servisirati dugove, nad kojima se provodi pljenidba sredstava te koje imaju lošu kreditnu povijest. (Ivanov, 2019.)

U tablici 2 prikazane su neke od prednosti koje financijska pismenost i obrazovanje imaju za pojedinca te na koji način ostvarenje navedenih ciljeva omogućuje postizanje financijske sigurnosti.

Tablica 2 Prednosti financijske pismenosti

PREDNOSTI FINACIJSKE PISMENOSTI	
1. Bolje financijsko planiranje i planiranje budućnosti	Financijska znanja i vještine potrebni su za pravovremeno formiranje financijskih planova.
2. Olakšano ostvarenje financijskih ciljeva	Formiranje proračuna i izračun financijskih pokazatelja pridonose efikasnijem upravljanju osobnim financijama.

3. Informirano donošenje odluka o potrošnji	Podizanje svijesti o novcu i oportunitetnim troškovima svakog izbora.
4. Odgovorno korištenje financijskih proizvoda i usluga	Adekvatno financijsko obrazovanje o aktualnim financijskim proizvodima i uslugama sprječava mogućnost da postanemo žrtvama prijevare.
5. Izbjegavanje prezaduženosti, siromaštva i financijske isključenosti	Prikupljanje informacija o rizicima kojima smo izloženi i kako se od njih zaštititi.

Izvor: Izrada autora prema Barbić i Lučić, 2018.

Prema Ivanov, Barbić i Razum (2017.) na financijsko ponašanje pojedinca utječu tri ključne skupine faktora: ekonomski, socio-demografski i psihološki. Ekonomski faktori prvenstveno uključuju sve informacije vezane uz trenutno stanje u gospodarstvu poput inflacije, kamata, cijena i dohodaka. Socio-demografski faktori vezani su uz našu okolinu, prijatelje i obitelj te njihove sklonosti, navike i vrijednosti vezane uz odnos prema osobnim financijama. Naposljetku, psihološki faktori odnose se na pojedinčevu osobnost, odnosno na njegove osjećaje, stavove i ponašanje.

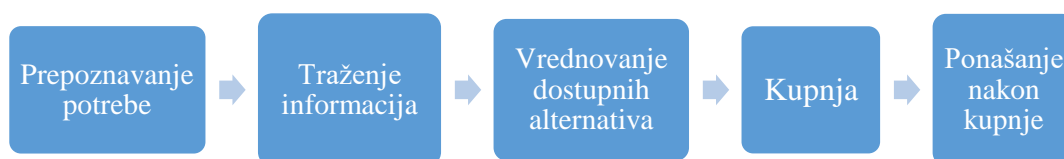
Vrijednosti uključuju stavove i uvjerenja pojedinaca o onome što je za njih korisno, poželjno i isplativo. Iz njih proizlaze različite želje, potrebe te ciljevi koje formiramo. Ukoliko je naša vrijednost informatičko znanje i kompjuterske vještine, naše želje i potrebe biti će vezane uz dodatna ulaganja kako bi ta znanja unaprijedili i kvalitetno ih iskoristili. Na putu do toga ćemo si postavljati različite ciljeve i strategije njihova ostvarenja. (Ivanov, Barbić i Razum, 2017.)

Uz znanja i vrijednosti, veliku važnost za financijsko ponašanje ima i odnos pojedinca prema novcu što vrlo često u literaturi naziva psihologijom novca. Galić i Erceg (2019.) pišu kako se naš odnos prema novcu formira uz pomoć dva mehanizma. S jedne strane, novac sagledavamo kao ekonomski instrument za zadovoljavanje životnih želja i potreba te ga zato pokušavamo zarađivati u što u većoj mjeri kako bi uspjeli postići životni stil kojem težimo. S druge strane, novija istraživanja pokazuju kako je sakupljanje novca temeljna svrha života te se on sagledava kao pokazatelj uspjeha i društvenog statusa. Također, emocije potiču

različite oblike financijskih ponašanja. Emocionalno trošenje okarakterizirano je kao trošenje na nešto što nam trenutno ne treba, obično kad smo pod stresom, kada nam je dosadno ili se želimo oraspoložiti. (Ivanov, Barbić i Razum, 2017.)

Donošenje odluka o kupnji različitih dobara i usluga te načinima njihova financiranja dio je naše svakodnevice. Pojedinač donosi odluke vezane uz zadovoljenje temeljnih životnih potreba kupnjom hrane, pića, odjeće, obuće, financiranjem stanovanja i slično. Također, on donosi odluke o zadovoljenju svojih potreba za zabavom i rekreacijom što ostvaruje odlascima na putovanja, baveći se sportom, družeći se s prijateljima i obitelji. Sve to iziskuje financijska sredstva koja pojedinac može pribaviti iz vlastitih izvora što uključuje akumulirane prihode te ostvarenu štednju, ili uz pomoć tuđih izvora odnosno sredstava stečenih pozajmljivanjem kroz kredite banaka, kreditne kartice ili jednostavno posuđivanje od prijatelja i rodbine. Prema Barbić i Lučić (2018) donošenje odluka o kupnji predstavlja proces prikupljanja, obrade i procesuiranja informacija o kupnji te na temelju toga donošenje odluke o najboljoj ponudi. Proces donošenja odluka o kupnji dijeli se na pet faza

Slika 1 Faze procesa donošenja odluka o kupnji

Izvor: Izrada autora prema Barbić i Lučić, 2018.

U prvoj fazi, kod pojedinca se javlja potreba za određenim tipom dobra ili usluge koju on želi zadovoljiti te se na taj način pokreće proces razmišljanja o kupnji. Nakon toga, pojedinac započinje prikupljati informacije o proizvodu ili usluzi što bi mu trebalo pomoći da donese odluku o kupnji te razmotri ostale alternative. Kada je sakupio dovoljno informacija započinje faza vrednovanja alternativa s obzirom na različite čimbenike koje pojedinac vrednuje prema vlastitim prioritetima. Tokom ove faze, on provodi *cost-benefit* analizu te ocjenjuje kvalitetu proizvoda ili usluge, njegovu vrijednost, dostupnost, korisnost, mogućnosti plaćanja i slično. Nakon toga, on donosi odluku o nekoj od alternativa i izvršava kupnju. Međutim, proces se ne završava ovdje, za pojedinca je bitan čimbenik i ponašanje nakon kupnje tokom kojeg se formira njegovo zadovoljstvo ili nezadovoljstvo kupnjom te ispunjenje postavljenih očekivanja.

Najveća prepreka u procesu donošenja odluka o kupnji je impulzivna odnosno stihijska kupnja. Prema Barbić i Lučić (2018), **impulzivna kupnja** se definira kao pojava iznenadne i snažne želje za kupnjom određenog dobra ili usluge odnosno kao poriv kojemu se pojedinac može teško oduprijeti. Ljudi su često izloženi riziku impulzivne kupnje zbog agresivnih reklamnih sadržaja i metoda unapređenja prodaje koje trgovine i mediji često koriste te koje imaju manipulativnu moć u odnosu na potrošače. Danas se koriste brojni načini kako bi se zaštitilo od rizika impulzivne kupnje poput sastavljanja popisa za kupovinu, kraćeg zadržavanje u trgovinama, čekanja pada cijena, plaćanja gotovinom i slično. Svaki potrošač svoje odluke o kupnji može donositi racionalno ili iracionalno što je upravo slučaj kod stihijske odnosno impulzivne kupnje.

Kahneman (2011.) ističe kako postoje dva ključna modela u procesuiranju informacija kod pojedinaca, a ona se nazivaju **sistem 1** i **sistem 2**. S jedne strane, sistem 1 predstavlja intuitivni i brzi model koji uključuje automatsko i rutinsko razmišljanje, nesvjesne i emotivne reakcije te nagona rješenja. Ovaj način razmišljanja osoba ne doživljava svjesno te u njega ne ulaže napor. S druge strane, sistem 2 predstavlja analitički i spori model, svjesnog i racionalnog razmišljanja koji uključuje mentalni napor kako bi se provela kvalitetna evaluacija i korekcija pogrešaka. Upravo ovaj sistem se koristi prilikom donošenja racionalnih odluka koje iziskuju određeni napor i vrijeme kako bi se donijele. Ljudi se vrlo često susreću sa problemom nedostatka vremena, motivacije i mentalne energije za donošenje racionalnih odluka pa zbog lijenosti sistem 1 nadvlada sistem 2. U trenutku donošenja odluka o kupnji namirnica, odjeće na sezonskim sniženjima, božićnih poklona i slično, pojedinci nemaju vremena koristiti sistem 2 te kao posljedica toga sistem 1 utječe na donošenje odluka što kasnije može izazvati financijske poteškoće. Navedeni događaj donošenja iracionalnih odluka često je pod utjecajem različitih **heuristika** od kojih su poznate heuristike dostupnosti, heuristike o prosuđivanju te heuristike reprezentativnosti. Barbić i Lučić (2018.) iznose kako heuristike dostupnosti predstavljaju ljudsku manjkavost u donošenju zaključka o tome koja je vjerojatnost da će se neki događaj dogoditi. Dostupnost uključuju sve informacije koje će pojedinac upotrijebiti kada donosi odluku. Pojedinac, vrlo često, kada se nađe u situaciji u kojoj mora donijeti odluku koristi informacije kojih se najlakše prisjeti, iskustva koja smo nedavno stekli, emocionalne situacije i slično. Heuristike o prosuđivanju koje se još nazivaju heuristike sidrenja, s druge strane, uključuju mentalne prečace koji doprinose efikasnijem i bržem donošenju odluka, ali sa sobom nose rizik

brzopletosti. Sidro je ovdje metafora za određenu prvu informaciju na koju se previše oslanjamo prilikom donošenja odluke. Primjerice, liječnik može svoju dijagnostiku temeljiti na temelju prvog simptoma koji je pacijent spomenuo ili početna cijena koju je prodavač postavio u pregovorima može predstavljati moć sidra koje ima utjecaj na našu procjenu. Naposljetku, heuristike reprezentativnosti predstavljaju također određenu vrstu mentalnog prečaca točnije stereotipa koji pojedinac koristi prilikom donošenja odluke. One uključuju informacije iz prošlosti pojedinca na temelju kojih se klasificiraju određene situacije s obzirom koliko su one slične već formiranim obrascima te se na taj način zanemaruju stvarne vrijednosti.

Potrošnja svakog pojedinca pod utjecajem je različitih motiva, stavova, vrijednosti i emocija. Nužno je razvijati svijest o važnosti racionalnog donošenja odluka o kupnji te izbjegavanju impulzivne kupnje. Uz to, važno je kontinuirano razvijati mehanizme samokontrole u odlučivanju kako bi smo postigli željenu razinu financijske sigurnosti i samostalnosti. Potrebno je primjenjivati svo stečeno financijsko znanje i financijske vještine u procesu upravljanja osobnim financijama, kućnim budžetom te financijskim rizicima kojima smo izloženi. (Barbić i Lučić, 2018.)

2.2. Raspodjela dohotka kućanstva na potrošnju i štednju

Potrošnja se definira kao dinamički proces korištenja proizvoda i usluga kako bi se ostvarila određena razina korisnosti, a potrošač je osoba koja koristi određene proizvode i usluge radi postizanja vlastitog zadovoljstva. Prema Ivanov (2019.) potrošnja kućanstva uključuje pribavljanje roba i usluga domaćeg ili inozemnog porijekla, a ona se dijeli na potrošnju trajnih i potrošnih dobara te potrošnju usluga.

S jedne strane, Ivanov (2019.) ističe kako se determinante potrošnje dijele u dvije skupine ovisno o tome radi li se o kratkoročnoj ili dugoročnoj potrošnji. U kratkom roku potrošnja je određena visinom tekućeg dohotka kućanstva koje ono ostvaruje u tom trenutku, a u dugom roku potrošnja je određena visinom permanentnog dohotka. Permanentni dohodak je dohodak koji će se sigurno ostvarivati u dugom vremenskom razdoblju te zato nije pod utjecajem poslovnih ciklusa i gospodarskih oscilacija. S druge strane, prema Barbić (2014.) na potrošnju osim tekućeg i permanentnog dohotka, utječe i veličina bogatstva kućanstva te opća razina cijena. Kućanstva se međusobno razlikuju s obzirom na razinu dohotka kojim raspolažu, visinu realne i financijske imovine, razinu zaduživanja i slično. S obzirom na

navedeno svako kućanstvo može imati svoj individualan financijski plan i različite financijske ciljeve kojima teži s obzirom na životnu situaciju, dob, broj osoba u kućanstvu i druge faktore utjecaja.

Santini (2004.) ističe kako se svaki dohodak dijeli na potrošnju i štednju bez obzira radi li se o kućanstvu, poduzeću ili državi. Dohodak je primarna odrednica potrošnje i štednje, a prema Zakonu o porezu na dohodak izvori dohotka uključuju:

- dohodak od nesamostalnog rada odnosno neto plaće i naknade uz plaće poput onih za prijevoz ili topli obrok;
- dohodak od samostalnog rada odnosno dohodak od poljoprivrede, bolovanja i drugih samostalnih djelatnosti;
- dohodak od imovine i imovinskih prava što uključuje dohodak od najma, zakupa, otuđenja nekretnina i slično;
- dohodak od kapitala koji obuhvaća kamate, dividende i kapitalne dobitke
- i drugi dohodak.

Osobna potrošnja kao dio dohotka predstavlja važnu komponentu bruto domaćeg proizvoda. Bruto domaći proizvod je ukupna vrijednost svih finalnih dobara i usluga u gospodarstvu tokom određenog vremenskog perioda. (Mankiw, 2012.) Izračunavamo ga rashodovnom metodom tako da zbrojimo vrijednosti robe i usluga prema slijedećoj formuli:

$$Y = C + I + G + X - M \quad (1)$$

Pri čemu je:

Y – nominalni BDP;

C – osobna potrošnja (kućanstva);

I – investicijska potrošnja (poduzeća);

G – državna potrošnja (država);

X – izvoz;

M – uvoz.

Osobna potrošnja najveća je sastavnica bruto domaćeg proizvoda, a prema Državnom zavodu za statistiku ona predstavlja novčanu i naturalnu potrošnju kućanstva na proizvode i usluge radi zadovoljena potreba i želja pojedinaca te postizanja određene razine životnog

standarda. Uključuje svaki oblik potrošnje kućanstva na trajna potrošna dobra poput namještaja, netrajna potrošna dobra poput namirnica te usluge poput obrazovanja i zdravstva. (DZS, 2007.)

Dio dohotka koji ne odlazi na potrošnju se naziva **štednja**, a njen iznos dobivamo na način da od ukupnog raspoloživog dohotka oduzmemo iznos visine potrošnje. Štednja predstavlja dobrovoljno odricanje od potrošnje u sadašnjosti radi ostvarivanja veće potrošnje u budućnosti. Ona je važan alat u borbi protiv rizika te omogućuje pojedincu da lakše ostvari zadane financijske ciljeve i postigne željeni životni standard. Keynes (1936.) iznosi ključne motive koji potiču štednju, a to su:

- predostrožnost koja se odnosi na štednju za "crne dane";
- faza životnog ciklusa u kojoj se pojedinac nalazi;
- intertemporalna supstitucija koja uključuje štednju zbog zarada od kamata ili tečajnih razlika;
- poboljšanje odnosno ostvarivanje mogućnosti za veću potrošnju u budućnosti;
- financijska neovisnost;
- pokretanje poduzetničkog pothvata;
- nasljedstvo;
- te škrtost.

Prema Santiniju (2005.) štednju treba pomno planirati jednako kao i potrošnju. Štednja nam je danas na bankarskom tržištu ponuđena u različitim oblicima od kojih osnovni uključuju oročenu štednju, rentnu štednju, otvorenu štednju te štednju po viđenju. Mnogi pojedinci smatraju kako ne ostvaruju preduvjete za štednju, međutim većina nas može vrlo lako štedjeti uz dovoljno samodiscipline i vjere.

Povećanje dohotka preduvjet je za povećanje potrošnje ili štednje ovisno o sklonostima pojedinca. S jedne strane, odnos potrošnje i raspoloživog dohotka prikazuje nam krivulja potrošnje, a kako promjena dohotka utječe na promjenu razine potrošnje pokazuje nam granična sklonost potrošnji. Granična sklonost potrošnji predstavlja iznos za koji će se promijeniti potrošnja uslijed promjene dohotka za jednu jedinicu te ona kao takva predstavlja nagib krivulje potrošnje. S druge strane, odnos štednje i raspoloživog dohotka prikazuje se krivuljom štednje, a kako štednja reagira na promjenu dohotka prikazuje se graničnom sklonošću štednji. Granična sklonost štednji prikazuje iznos za koji će se promijeniti štednja

uslijed promjene dohotka za jednu jedinicu što predstavlja nagib krivulje štednje. Povećanjem raspoloživog dohotka, povećava se i granična sklonost štednji. (Ivanov, 2019.)

2.3. Vremenska alokacija potrošnje kao funkcija financijskih tržišta

Orsag (2015.) ističe kako je potrošnja ekonomski postupak kojim pojedinci zadovoljavaju svoje želje i potrebe. Svakom čovjeku poklonjena je mogućnost potrošnje, a on kroz svoj život redovito pronalazi nove želje i potrebe koje teži zadovoljiti kako bi povećao svoju korisnost. Za potrošnju je potreban novac, stoga će se opseg potrošnje povećavati kako raste raspoloživa količina novca. Želja pojedinca za potrošnjom ovisit će o njegovim sklonostima prema potrošnji. S jedne strane, pojedinac će uvijek preferirati sadašnju potrošnju u odnosu na buduću potrošnju ukoliko se radi o jednakim iznosima potrošnje. S druge strane, pojedinac će odgoditi potrošnju u sadašnjosti ukoliko mu ona omogućava veću potrošnju u budućnosti. Navedena odgođena potrošnja predstavlja štednju koju imamo mogućnost primjenjivati samo ako postoji financijsko tržište koje nam to omogućava. Proces odlučivanja o tome hoće li pojedinac trošiti svoj novac u sadašnjosti ili će potrošnju odgoditi za budućnost se iskazuje vremenskom alokacijom potrošnje koja predstavlja prvu funkciju financijskih tržišta.

Potrošnja pojedinca ovisi o razini ekonomskog dohotka koju ostvaruje, a vremenska usklađenost potrošnje se radi jednostavnosti može prikazati u dva razdoblja, danas i sutra. U normalnim okolnostima, pretpostavlja se da pojedinac ostvaruje sigurne dohotke y_0 i y_1 . Financijsko tržište nam omogućuje ostvarivanje štednje, u suprotnom pojedinci bi sav svoj dohodak potrošili. Upravo zbog toga, svaki pojedinac, ovisno o svojim sklonostima potrošnji, svoj dohodak dijeli na potrošnju i štednju, što se formulom može iskazati na slijedeći način (Orsag, 2015.):

$$Y_0 = C_0 + S_0 \quad (2)$$

pri čemu je:

Y_0 – dohodak pojedinca danas, o-te godine;

C_0 – potrošnja pojedinca danas, o-te godine;

S_0 – štednja pojedinca danas, o-te godine.

Osim pretpostavke ostvarivanja sigurnih dohodaka, pretpostavlja se da je financijsko tržište bez rizika odnosno da se pojedinac može zaduživati po nerizičnoj kamatnoj stopi. On se neće zadužiti ukoliko nije siguran da budućim dohocima neće moći podmiriti iznose svojih dugova. Vodeći se time, niže je prikazan način izračuna sadašnje i buduće potrošnje (Orsag, 2015.):

$$C_0 = Y_0 - S_0 \quad (3)$$

Sadašnju potrošnju pojedinca dobivamo na način da od raspoloživog dohotka oduzmemo iznos sadašnje štednje. Ukoliko pojedinac želi ostvariti veću buduću potrošnju, ona će ovisiti o iznosu budućeg raspoloživog dohotka te iznosu sadašnje štednje uvećane za kamate koje su ostvarene na financijskom tržištu. Prema tome, matematički izraz izgleda ovako (Orsag, 2015.):

$$C_1 = Y_1 + S_0(1 + k) \quad (4)$$

pri čemu je:

Y_1 – budući dohodak;

k – kamatna stopa ostvarena na štednju.

Uz to, moguće je prikazati maksimalnu sadašnju potrošnju i maksimalnu buduću potrošnju. Maksimalnu potrošnju u sadašnjosti dobivamo tako da trošimo cjelokupni sadašnji dohodak uvećan za budući dohodak diskontiran na sadašnju vrijednost odnosno umanjen za iznos kamata. Navedeno formulom prikazujemo ovako (Orsag, 2015.):

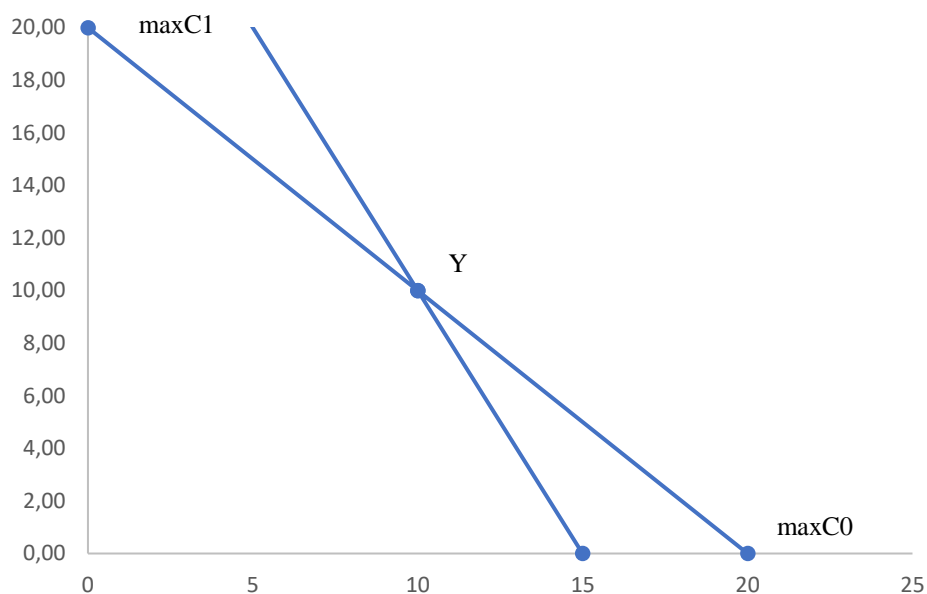
$$\max C_0 = Y_1 + \frac{Y_1}{1+k} \quad (5)$$

Maksimalnu buduću potrošnju ostvarujemo potrošnjom cjelokupnom budućeg dohotka uvećanog za ukamaćeni sadašnji dohodak odnosno sadašnji dohodak uvećan za kamate ostvarene na štednju što se matematički može zapisati kao (Orsag, 2015.):

$$\max C_1 = Y_1 + Y_0(1 + k) \quad (6)$$

Sve kombinacije potrošnje i štednje koje pojedinac može ostvariti ukoliko na raspolaganju ima dohotke iz dva razdoblja prikazujemo na slijedeći način:

Grafikon 1 Vremensko usklađivanje potrošnje

Izvor: Izrada autora prema Orsag, (2015.)

Na grafikonu 1 vidljivo je da pravac prikazuje sve kombinacije potrošnje i štednje koje pojedinac može ostvariti kombinacijom sadašnjeg i budućeg dohotka. Točka Y prikazuje kombinaciju koju bi potrošač ostvarivao bez postojanja financijskog tržišta kada ne bi imao mogućnost štednje. Financijska tržišta omogućuju pojedincima da vremenski usklađuju svoju potrošnju te im je to jedna od osnovnih funkcija. Na osi X prikazana je točka u kojoj pojedinac ostvaruje maksimalnu sadašnju potrošnju na način da troši cjelokupni sadašnji dohodak uvećan za buduću potrošnju koja je umanjena za kamate na kredit. Na osi Y prikazana je točka u kojoj pojedinac ostvaruje maksimalnu buduću potrošnju trošeći cjelokupni buduću dohodak te sadašnji dohodak uvećan za kamate na štednju.

Nagib pravca iskazuje se kamatnom stopom po kojoj pojedinci uzajmljuju i pozajmljuju novac. Uslijed povećanja kamatne stope buduća potrošnja postaje privlačnija od sadašnje potrošnje jer će u tom slučaju pojedinac moći trošiti više u budućnosti zbog većeg povrata na štednju. Upravo iz tog razloga pojedincu postaje atraktivnija štednja zbog uvećanja buduću potrošnje. Pravac je postao strmiji te je buduća potrošnja veća, a sadašnja potrošnja manja. Sve u svemu, promjene kamatnih stopa izazvat će promjenu vremenske alokacije potrošnje i štednje potrošača. (Orsag, 2015.)

2.4. Pokazatelji financijske uspješnosti

Financijski pokazatelj su jedan od ključnih instrumenata analize financijske situacije te zadavanja financijskih ciljeva. Pojedinci, jednako kao poduzeća, bi trebali izračunavati pokazatelje financijske uspješnosti kako bi spoznali svoju trenutnu situaciju te se pobrinuli za financijsku sigurnost u budućnosti. Ključni dio interne i eksterne poslovne analize poduzeća su upravo financijski pokazatelji i njihova interpretacija, dok pojedinci vrlo rijetko koriste ovu metodu upravljanja osobnim financijama. Pokazatelji poslovanja poduzeća te pokazatelji financijskog stanja kućanstava u suštini su vrlo slični te imaju istu svrhu, a to je utvrditi trenutnu financijsku situaciju i daljnje korake za uspješniju i održivu budućnost. Upravo zato je ovo poglavlje posvećeno definiranju i komparaciji financijskih pokazatelja poduzeća i kućanstava. (Barbić i Lučić, 2018.)

Financijski pokazatelji kućanstava koriste se kao objektivna mjera financijskog stanja, mjera financijskog napretka obitelji te instrument financijskih savjetnika koji daju stručne savjete obiteljima za poboljšanje financijske situacije. Ističe se kako postoji šest najoptimalnijih pokazatelja trenutne financijske situacije, a to su: pokazatelji solventnosti, tekuće likvidnosti, otplate duga, troškova stanovanja, bruto zaduženosti i štednje. Navedeni pokazatelji mogu se povezati sa bilancom stanja i bilancom uspjeha koje se sastavljaju u prvom koraku financijskog planiranja. (Barbić i Lučić, 2018.)

Prema Osmanagić Bedenik (2007.) za kvalitetnu analizu financijskog stanja poduzeća krucijalan je izbor pokazatelja, njihov međusobni odnos te određivanje osnovice uspoređivanja. Prije same analize financijskim pokazateljima, provode se horizontalna i vertikalna analiza financijskih izvještaja. S jedne strane, horizontalna analiza služi za analizu udjela pojedinih stavki financijskih izvještaja kroz određeno vremensko razdoblje kako bi se uočila tendencija njihovog kretanja te oscilacije koje mogu ukazivati na određene probleme u poslovanju. S druge strane, vertikalna analiza daje uvid u strukturu financijskih izvještaja tokom jedne godine. Pet osnovnih vrsta pokazatelja koji se koriste u analizi financijskog stanja poduzeća su pokazatelji likvidnosti, zaduženosti, aktivnosti, ekonomičnosti i investiranja.

Pokazatelji solventnosti i tekuće likvidnosti

Likvidnost predstavlja svojstvo nenovčane imovine da se u relativno kratkom roku i bez većih gubitaka transformira u novac. Tintor (2009.) ističe kako likvidnost predstavlja mjeru

sposobnosti za stabilno i kontinuirano operativno poslovanje poduzeća. Ona mora osigurati kratkoročno pokriće odnosno tekuća imovina se mora financirati isključivo iz kratkotrajnih izvora. Za analizu likvidnosti poduzeća koriste se navedeni pokazatelji:

- **novčani odnos** koji u odnos stavlja novac u banci i blagajni i tekuće obveze,
- **tekući odnos** koji uspoređuje koliko su tekuće obveze pokrivena ukupnom tekućom imovinom poduzeća,
- **brzi odnos** koji uspoređuje iznos novca umanjenog za zalihe poduzeća i tekuće obveze.

Ovi pokazatelji su ključni analitičarima kako bi zaključili ima li poduzeće dovoljno kratkoročnih izvora za podmirenje kratkoročnih obveza odnosno ima li problema sa likvidnošću. Služe menadžerima, ali i kreditorima i dobavljačima prilikom donošenja odluka o stupanju u poslovni odnos sa poduzećem. (Tintor, 2009.)

Jednako tako, pokazatelji likvidnosti mogu se pokazati iznimno korisnima i kućanstvima kako bi zaključili raspoložu li sa dovoljno imovine kako bi pokrili kratkoročne obveze. **Pokazatelj tekuće likvidnosti** u odnos stavlja likvidnu imovinu i kratkotrajne obveze koje uključuju sve obveze koje dospijevaju u roku od mjesec dana. Empirijska vrijednost ovog pokazatelja bi trebala biti 2 ili više što znači da kućanstvo treba na raspolaganju imati dovoljno likvidne imovine kako bi minimalno dva puta podmirilo tekuće obveze. (Barbić i Lučić, 2018.)

Solventnost je neposredno povezana sa likvidnošću. Ona predstavlja sposobnost da se raspoloživim novčanim sredstvima pokriju sve obveze u roku njihova dospijanja. Prema Tintoru (2009.) to je sposobnost poduzeća za dinamički i stabilno dugotrajno poslovanje. Ona treba osigurati dugoročno pokriće koje nalaže da se dugotrajna imovina mora financirati iz dugoročnih izvora. Barbić i Lučić (2018.) iznose kako se **pokazatelj solventnosti** kućanstva izračunava kao odnos ukupne utržive imovine i ukupnih obveza. Utrživa imovina uključuje ukupnu realnu i financijsku imovinu, a ukupne obveze se odnose na ukupan dug kućanstva u svim oblicima. Empirijska vrijednost ovog pokazatelja iznosi oko 1, što znači da ako pokazatelj padne ispod 1 kućanstvo postaje insolventno.

Pokazatelj otplate duga i bruto zaduženosti

S jedne strane, **pokazatelj otplate duga** u odnos stavlja godišnje obveze po kreditima i ukupne primitke. Godišnje obveze po kreditima uključuju sve obveze za kredite i kreditne

kartice, a ukupni primici su ukupan raspoloživi dohodak kućanstva. Ovaj pokazatelj iskazuje koliki dio raspoloživog dohotka odlazi na financiranje kreditnih obveza te nam kao takav nije dostupan za štednju ili druge načine korištenja. Njegova empirijska vrijednost ne bi trebala prelaziti 20% jer nam to ukazuje na mogući problem prezaduženosti kućanstva. S druge strane, **pokazatelj bruto zaduženosti** predstavlja omjer godišnjih bruto otplata dugova i raspoloživog dohotka. Godišnje bruto otplate uključuju godišnje obveze po kreditima, ali i godišnje troškove stanovanja. Najviša preporučena kritična vrijednost ovog pokazatelja je 40% koju kućanstvo ne bi smjelo prijeći kako bi se smatralo dobrostojećim. (Barbić i Lučić, 2018.)

Navedene pokazatelje moguće je poistovjetiti sa pokazateljima zaduženosti poduzeća koji prikazuju do koje mjere se ono financira iz tuđih izvora. Prema Tintor (2009.), osnovni pokazatelji zaduženosti poduzeća su:

- **koeficijent zaduženosti** koji u odnos stavlja ukupne obveze i ukupnu imovinu te pokazuje koliko je postotak imovine pribavljen zaduživanjem,
- **koeficijent vlastitog financiranja** koji u odnos stavlja glavnice i ukupnu imovinu poduzeća te pokazuje koliki se postotak imovine financira iz vlastitih izvora,
- **odnos dugoročnog duga i glavnice** čija je konzervativna vrijednost 1:1, a gornja granica 2:1 koja ako se prijeđe ukazuje na poteškoće pri otplaćivanju dugova.

Pokazatelji zaduženosti poduzeća i kućanstava ukazuju na putove financiranja imovine te stupanj korištenja financijskih sredstava za zaduživanje.

Pokazatelji troškova stanovanja i štednje

Uz već navedene pokazatelje, kućanstvima bi bilo korisno i izračunavati pokazatelj troškova stanovanja i pokazatelj štednje. S jedne strane, **pokazatelj troškova stanovanja** u odnos stavlja ukupne godišnje troškove stanovanja koji uključuju troškove najma ili kredita za kupnju nekretnine i ukupne primitke kućanstva. S druge strane, **pokazatelj štednje** predstavlja omjer ušteđenog iznosa i neto plaće te kao takav prikazuje koliki dio plaće kućanstva ne odlazi na potrošnju već u fond štednje.

3. Utjecaj covid-19 pandemije na gospodarstvo

Većina zemalja susreće se sa dvoznamenkastim kontinuiranim padom BDP-a bez obzira na različite vladine intervencije usmjerene ovladavanju pandemijom. S obzirom da je korona virus velika prijetnja za javno zdravlje i pad gospodarstva, većina država se odlučila privremeno zatvoriti dijelove ekonomije kako bi što efikasnije obuzdale širenje virusa. Zatvaranje dijelova ekonomije imalo je značajan utjecaj na javni, ali i privatni sektor. Iako su mnoge zemlje započele proces oporavka i otvaranja ekonomije, virus je uspio u potpunosti promijeniti osobni, ali i gospodarski život te će pandemija ostaviti svoj trag u doglednoj budućnosti. Upravo iz toga razloga, u navedenom poglavlju biti će iznesene posljedice covid-19 pandemije na mikro i makro razini.

3.1. Opis i pregled razvoja covid-19 pandemije i krize

Krajem 2019. godine svijetom se proširio novi korona virus koji je Svjetska zdravstvena organizacija nazvala SARS-CoV-2, a bolest koju uzrokuje COVID-19. Prvi puta se pojavio u gradu Wuhanu u kineskoj provinciji Hubei te je vrlo brzo zahvatio ostale zemlje te uzrokovao veliku ekonomsku i zdravstvenu štetu. Od toga dana sve državne intervencije usmjerene su smanjenju broja oboljelih, a većina mjera odnosila se na obavezno nošenje maski, socijalno distanciranje i samoizloaciju, zatvaranje trgovina i obrazovnih ustanova, ograničavanje putovanja i slično. (Brodeur et al, 2020.)

U tablici 3 kratko je prikazan kronološki razvoj covid-19 pandemije i krize.

Tablica 3 Kronološki razvoj covid-19 pandemije i krize

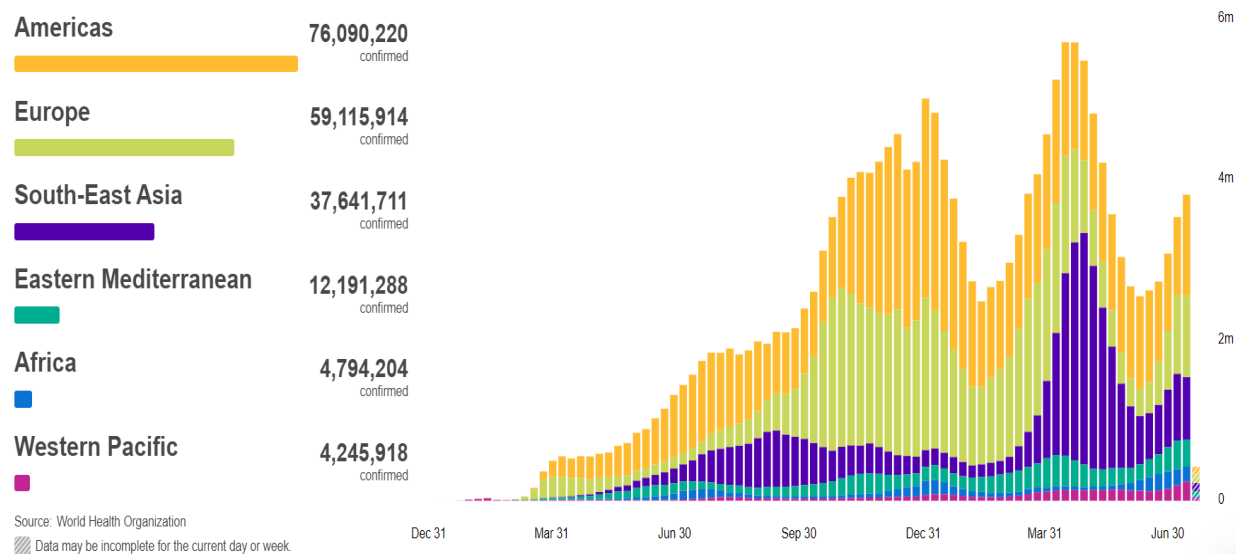
DATUM	KRONOLOŠKI RAZVOJ
4. siječnja 2020.	Prvi slučaj covid-19 virusa u Wuhanu, Kina
13. siječnja 2020.	Prvi slučaj covid-19 virusa izvan Kine, na Tajlandu
17. siječnja 2020.	Početak širenja virusa ostatkom svijeta (Francuska, Australija, Singapur, Vijetnam i druge)
30. siječnja 2020.	Svjetska zdravstvena organizacija proglasila je covid-19 javnozdravstvenom prijetnjom od međunarodnog značaja
25. veljače 2020.	Prvi slučaj covid-19 virusa u Hrvatskoj

8. ožujka 2020.	Više od sto zemalja prijavilo je slučajeve pojave covid-19 virusa te započinje zatvaranje gospodarstava
11. ožujka 2020.	Svjetska zdravstvena organizacija proglasila je pandemiju bolesti covid-19
15. travnja 2020.	Broj zaraženih covid-19 virusom dosegnuo je dva milijuna
21. svibnja 2020.	Sjedinjene Američke Države i AstraZeneca objavljuju suradnju radi ubrzanja razvoja cjepiva protiv korona virusa
14. lipnja 2020.	Cjepivo poduzeća Moderna pokazuje dobre učinke na sve grupe oboljelih
14. rujna 2020.	Završna faza testiranja Pfizer i BioNTech cjepiva
21. rujna 2020.	Završna faza testiranja Johnson i Johnson cjepiva
28. rujna 2020.	Broj smrti uzrokovanih korona virusom u svijetu prelazi jedan milijun
10. prosinca 2020.	US Food and Drug Administration odobrava prvo valjano cjepivo protiv korona virusa
31. prosinca 2020.	Godina završava sa 2,8 milijuna ljudi koji su primili prvu dozu inicijalnog cjepiva
25. srpnja 2021.	Potvrđeni broj oboljelih od korona virusa u svijetu je oko 192 milijuna, a dodijeljeno je preko 3 milijarde doza cjepiva

Izvor: Izrada autora prema Brodeur et al, 2020.; The American Journal of Managed Care, <https://www.ajmc.com/view/a-timeline-of-covid19-developments-in-2020>

Na slici 3 vidljiv je grafikon koji prikazuje kretanje potvrđenih slučajeva covid-19 zaraze prema regijama Svjetske zdravstvene organizacije: Sjeverna i Južna Amerika, Europa, jugoistočna Azija, istočni Mediteran, Afrika te zapadni Pacifik. Na horizontalnoj osi prikazan je vremenski horizont od kraja 2019. godine pa do sredine 2021. godine, a na okomitoj osi vidljiv je broj slučajeva zaraze korona virusom izražen u milijunima. Prateći broj zaraženih, zaključeno je kako je pandemija dosegla dva vrhunca, a to su bili siječanj i travanj 2021. godine kada su počeli prevladavati novi sojevi virusa. Prema apsolutnom broju zaraženih covid-19 virusom predvode Amerikanci te Europljani. (WHO, 2021.)

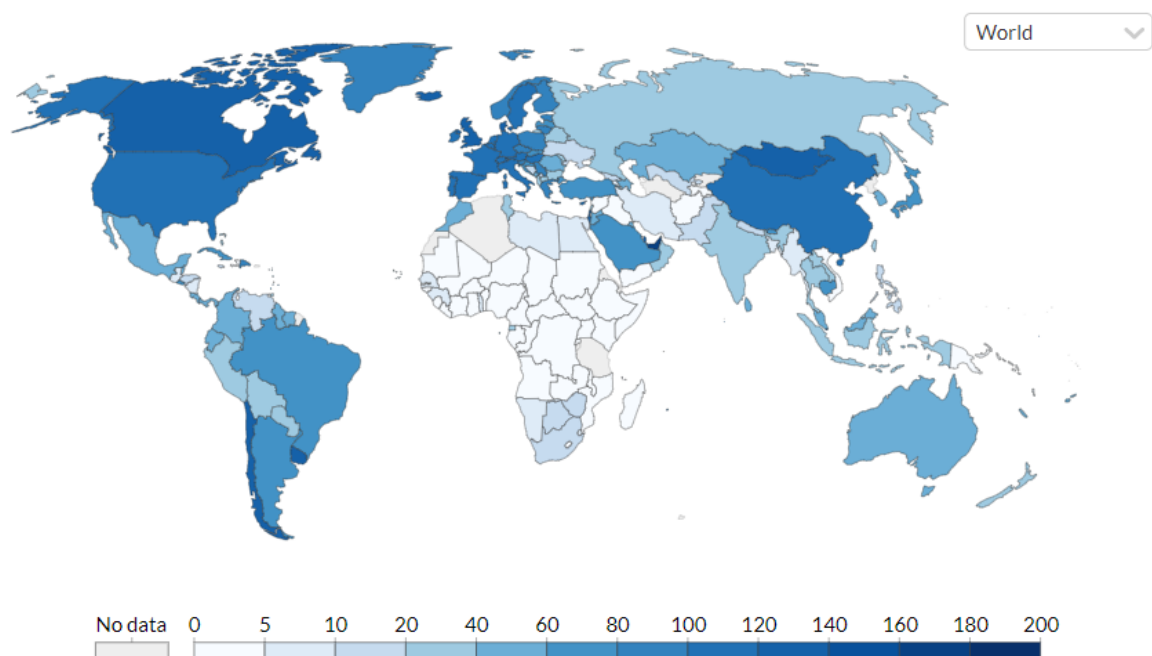
Slika 2 Slučajevi zaraze covid-19 virusom u razdoblju od kraja 2019. godine do sredine 2021. godine

Izvor: World Health Organization Coronavirus (COVID-19), <https://covid19.who.int/>

Osim toga, na slici 4 su vidljive značajne varijacije u ukupnom broju danih doza cjeviva na 100 stanovnika po zemljama. Vidljivo je da je najviše cjeviva primljeno na području Sjedinjenih Američkih Država, Kine te dijelova Europe. Nasuprot tome, Afrika i ostatak Azije značajno zaostaju za ostalim zemljama promatrajući procijepljenosti. (WHO, 2021.)

Slika 3 Ukupan broj danih doza cjeviva na 100 ljudi

Izvor: Our World in Data, Coronavirus (COVID-19) Vaccinations, <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>

Zaključeno je kako covid-19 pandemija i kriza još uvijek predstavljaju značajnu prijetnju za sve zemlje svijeta. Virus je iz korijena transformirao poslovni i privatni život ljudi, profesionalne i društvene odnose, brzinu gospodarskog i tehnološkog napretka i slično, te će upravo zbog toga oporavak biti težak i dug.

3.2. Socio-ekonomske i financijske posljedice covid-19 pandemije na gospodarstvo

Pandemija korona virusa promijenila je život kakav smo dosada poznavali, a vlade zemalja diljem svijeta nametnule su različite mjere kako bi "poravnale krivulju" broja zaraženih. Mnoge zemlje, današnji predvodnici svjetskog gospodarstva, su zatvorile granice, propisale karantenu, ograničile putovanja što je u ljudima izazvalo strah od nadolazeće ekonomske krize i recesije. Kako bi se bolje prikazao utjecaj covid-19 pandemije na gospodarstvo, razdijelit će se učinak na primarni, sekundarni i tercijarno sektor djelatnosti.

Primarne djelatnosti odnose se isključivo na dobivanje hrane i sirovina za druge sektore, a uključuju poljoprivredu, stočarstvo, ribarstvo te šumarstvo. Pandemija covid-19 virusa nastavlja s pritiscima na poljoprivredno-prehrambenu industriju, kako s poslovne, tako i s radničke strane, a neki sektori snose posebno veliki teret. Sektor prerade mesa jedan je od njih. Posljedice pandemije zahvatile su cijeli lanac opskrbe mesom od uzgoja stoke do prerade i maloprodaje utječući na velik broj tvrtki i zaposlenika. U brojnim zemljama širenje virusa uzrokovalo je ograničavanje i zatvaranje operativnih kapaciteta te posljedično pad proizvodnje. Istovremeno, nagli pad u prehrambenoj industriji te smanjeni prihodi kućanstava doveli su do potrebe za prilagodbom kvalitete proizvoda, povećanja troškova, smanjenja prihoda te brojnih logističkih poteškoća. (International Labour Organization, 2021.) Prema Nicola i sur. (2020.), globalni pad potražnje u hotelijerstvu i ugostiteljstvu doveo je do pada cijena poljoprivrednih sirovina do čak 20%. S obzirom na stroge mjere samoizolacije i socijalnog distanciranja značajno se ograničio broj dostupnih inspektora i osoblja te je teže provoditi sigurnosnu provjeru i prijevoz poljoprivrednih proizvoda što ima velik utjecaj na kvarljivu robu poput mesa, voća i povrća.

Sekundarne djelatnosti uključuju proizvodnju gotovih proizvoda, a obuhvaćaju djelatnosti građevinarstva, rudarstva, brodogradnje, energetike i sličnih. Prema Nicola i sur. (2020.) brojna proizvodna poduzeća ističu kako covid-19 pandemija ima snažan utjecaj na njihovo poslovanje. Većina poduzeća prognozira smanjenje prometa te negativan utjecaj na ostale

aspekte poslovanja poput nabave i logistike. Ključne brige vežu se oko uvoza i kadrovskog poslovanja jer dolazi do poremećaja u pojedinim dijelovima opskrbnog lanca. Propisane mjere socijalnog distanciranja te poticanja rada od kuće za proizvodna poduzeća, nažalost, nisu opcija. Uz to, građevinarski sektor također je ostao snažno pogođen pandemijom korona virusa. S obzirom da je građevinarstvo sektor osjetljiv na cikličke promjene, brojna poduzeća su propala te zaposlenici ostali bez radnih mjesta uslijed pada ekonomske aktivnosti. Upravo iz tog razloga, vlade, poslodavci i radničke organizacije reagiraju brzo na pandemiju nudeći niz mjera namijenjenih podršci građevinarskom sektoru kako bi se iskoristio potencijal oporavka i otvorila nova radna mjesta. (International Labour Organization, 2021.)

Tercijarne djelatnosti obuhvaćaju trgovinu, promet, ugostiteljstvo, bankarstvo i slično, a postoje i **kvartarne djelatnosti** koje uključuju obrazovanje, zdravstvo, kulturu i znanost. Pandemija je promijenila sustav obrazovanja diljem svijeta iz temelja. Više od sto zemalja nametnulo je zatvaranje svih obrazovnih ustanova, a UNESCO procjenjuje da preko devetsto milijuna učenika značajno pogođeno promjenama u sektoru obrazovanja. Pandemija je značajno ograničila mobilnost ljudi te utjecala na povećanje troškova kućanstava sa djecom. Uz to, brojne države si ne mogu osigurati dovoljno financijskih sredstava za adekvatnu digitalizaciju obrazovanja tijekom društvene izolacije pa dolazi do značajnih razlika među populacijama. Učinak zatvaranja obrazovnih ustanova tek će se vidjeti, međutim posljedice su već sada drastične; učenici su manje koncentrirani i motivirani za rad, troškovi života rastu, brojni roditelji moraju napuštati svoje poslove radi brige o djeci i slično. Također, virus je utjecao na razvoj znanosti s obzirom da su brojne znanstvene konferencije i istraživanja odgođena ili otkazana. (Nicola i sur. 2020.) Nadalje, djelatnost prometa također je kronično pogođena te je zabilježen pad broja putnika u svim vrstama prijevoza. Građani se često odlučuju za izbjegavanje javnog prijevoza zbog velike cirkulacije ljudi te je gradska i međugradska mobilnost značajno ograničena. Navedena ograničenja mogu se povezati i sa sektorom turizma, koji je uz zdravstvo jedan od najvećih žrtava pandemije korona virusa. S obzirom na ograničenja prijevoza, zatvaranje granica, ugostiteljstva, smještajnih jedinica te strah ljudi od zaraze, broj putovanja se drastično smanjio u određenom periodu pandemije. Covid-19 kriza skreće pozornost i na već preopterećene javnozdravstvene sustave u mnogim zemljama te na izazove s kojima se susreću pri zapošljavanju, raspoređivanju, zadržavanju i zaštiti dobro obučanih i motiviranih zdravstvenih radnika. Uz to, ističe se potreba za

ulaganjima u zdravstveni sektor uključujući radnu snagu, radne uvjete, opremu i kapacitete. (International Labour Organization, 2021.)

Prema Nicola i sur (2020.), covid-19 globalno je zahvatio poduzeća, zajednice ljudi i organizacije što je indirektno utjecalo na financijska tržišta. Tržište kapitala je značajno pogođeno što nam dokazuje podatak da su S&P 500, indeks koji mjeri kretanje dionica 500 velikih tvrtki na američkoj burzi, Dow Jones Industrial Average i Nasdaq dramatično pali. Baldwin (2020.) opisuje utjecaj covid-19 pandemije na tokove prihoda u gospodarstvo kroz iduće korake:

- kućanstvima se smanjuju primanja te se posljedično smanjuju potrošnja i štednja, smanjenje štednje i ulaganja direktno utječe na tržište kapitala;
- pada potražnja za uvozom što utječe na prihode diljem svijeta, a time i na izvoz zemalja;
- šokovi ponude i potražnje stvaraju poremećaje u domaćim i međunarodnim lancima opskrbe;
- dolazi do pada proizvodnje te samim time smanjenje potrebe za proizvodnim faktorima odnosno sirovinama.

3.3. Posljedice covid-19 pandemije na potrošnju, štednju i investicije pojedinca

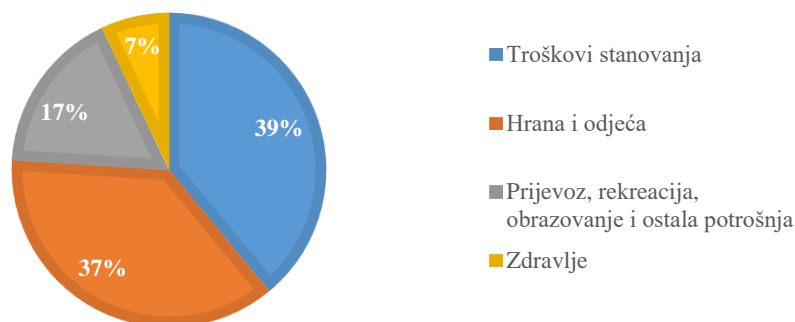
Pandemija korona virusa, osim što je poljuljala svjetsko gospodarstvo, također je utjecaja na financijsko ponašanje pojedinaca u kućanstvima te njihov odnos prema potrošnji, štednji i investicijama. Vlade su donijele odluke o zatvaranju brojnih industrija te se procjenjuje da je postignut rekordan pad ekonomske aktivnosti u pojedinim dijelovima svijeta. Kreatori politike radili su na smanjivanju ekonomske štete u poduzećima, ali i kućanstvima. (Baker et al, 2020.)

Prema Baker et al (2020.), zbog straha od potpunog zatvaranja gospodarstava na neizvjesno vrijeme i potrebe za gomilanjem zaliha kućanskih potrepština, **potrošnja** se u počecima razvoja pandemije drastično povećala. Također, u većini zemalja zabilježen je porast beskontaktnog plaćanja i korištenje kartica kako bi se izbjeglo širenje virusa gotovinskim plaćanjem. S obzirom na upute državnih i lokalni vlasti, većina kućanstava nije izlazila iz svojih domova, osim u slučajevima nužde, što je utjecalo na drastično smanjenje potrošnje u ugostiteljstvu, maloprodaji te zračnom i javnom prijevozu. Na smanjenje potrošnje u ovim

industrijama došlo je i zbog većinskog zatvaranja ugostiteljskih objekata, trgovina te ograničavanja javnog prijevoza. No, posljedično se povećala online kupovina te plaćanje mobilnim i internet bankarstvom. Utjecaj na financijsko ponašanje varirao je i razlikovao se među pojedincima ovisno o njihovom zemljopisnom položaju te o odlukama vlasti povezanim sa kretanjem broja oboljelih. Također, prema istraživanju Baker et al. (2020.), u Sjedinjenim Američkim Državama dokazano je da kućanstva sa djecom gomilaju više zaliha, a kućanstva sa pretežito muškim ukućanima manje zaliha. Što se tiče izabranih europskih zemalja, prema Christelis et al (2020.) financijska zabrinutost pojedinaca uzrokovala je značajno smanjenje trajne potrošnje. Navedeno je istaknutije među mladima, nezaposlenima te kućanstvima sa ograničenom likvidnošću. Ciljane državne intervencije usmjerene su smanjenju financijske zabrinutosti ranjivih skupina stanovništva kako bi se ponovno potaknula njihova potrošnja. Strah izazvan covid-19 krizom te njenim utjecajem na financijsko blagostanje kućanstava razlikuje se ovisno o trenutnim prihodima, likvidnosti te akumuliranom bogatstvu. Uz to, financijska briga može rasti zbog pojave straha od gubitka posla, smanjenja prihoda ili porasta poreznih opterećenja uslijed pojave krize, a ovisi o sektoru u kojemu su pojedinci zaposleni te mogućnosti rada na daljinu. Najveći udio u potrošnji kućanstava odnosi se na troškove stanovanja, slijedi hrana i odjeća, zatim prijevoz, rekreacija i obrazovanje te naposljetku troškovi vezani uz zdravlje.

Grafikon 2 Udjeli troškova u kućnom budžetu

UDJELI TROŠKOVA U KUĆNOM BUDŽETU

Izvor: Izrada autora prema Christelis et al (2020.), Working paper series: The Covid-19 crisis and consumption: survey evidence from six EU countries, <https://ideas.repec.org/p/sef/csefwp/590.html>

S jedne strane, briga oko financijske budućnosti i financijskih posljedica covid-19 krize uzrokovala je smanjenje potrošnje na hranu i odjeću te prijevoz, rekreaciju i obrazovanje. S druge strane, povećavaju se zdravstveni troškovi te troškovi povezani sa stambenim pitanjem. (Christelis et al, 2020.)

Istraživanja sugeriraju kako covid-19 kriza i državne intervencije imaju značajan učinak na razinu i sastav potrošnje i štednje kućanstava, međutim navedeni učinci nisu jednolični već se razlikuju ovisno o dobi, spolu i razinama prihoda. Zaključeno je kako muškarci, starija populacija i pojedinci sa višim prihodima troše znatno više u svim kategorijama potrošnje te štede manje u odnosu na žene, mlađu populaciju te pojedince sa nižim prihodima. (Chronopoulos, Lukas, O.S. Wilson, 2020.)

Što se tiče **štednje** kao vrste financijskog ponašanja, prema Christelis et al (2020.) povećava se štednja iz predostrožnosti u određenim europskim zemljama. Motiv štednje iz predostrožnosti usko je povezan sa financijskom brigom kućanstava oko financijskih posljedica covid-19 krize. Štednja bi trebala uzrokovati smanjenje potrošnje, međutim ako je potrošnja povezana sa brigom o zdravlju, ona se može povećati. Kao na primjer, povećanje potrošnje na vožnju privatnim automobilom ili taksijem, potrošnje na kućanske potrepštine zbog rada od kuće, potrošnje na lijekove i slično. Prema podacima Eurostata (2021), s jedne strane stopa štednje kućanstava povećava se za oko 20% u euro području te oko 19% u Europskoj Uniji. S druge strane, stopa ulaganja kućanstava tokom covid-19 krize ostaje relativno stabilna. Stopa štednje kućanstava na području Europe nastavlja sa velikim povećanjem u odnosu na prethodnu godinu u intervalu od +6,6 do +7,1 postotnih poena. Glavni razlog takvog povećanja povezan je sa značajnim smanjenjem izdataka za krajnju potrošnju kućanstava u intervalu od -7,0 i -7,5 postotnih poena što je u oštrm kontrastu s njihovim povećanjem iznad 2% u prethodnim godinama. Izdaci za krajnju potrošnju kućanstava sastoje se od svih izdataka za pojedinačnu robu i usluge rezidentnih kućanstava. Sagledavajući stopu štednje, potrošnje i prihoda kućanstava u razdoblju od 2000. do 2020. godine, jasno je kako se sve tri komponente kroz promatrano razdoblje kreću relativno stabilno osim u vrijeme globalne financijske krize 2008. godine što nije iznenađujuće. Međutim, najveće oscilacije vidljive su u 2020. godine tokom covid-19 krize kada izdaci za krajnju potrošnju drastično padaju što utječe na rast stope štednje kućanstava. (Eurostat, 2021.)

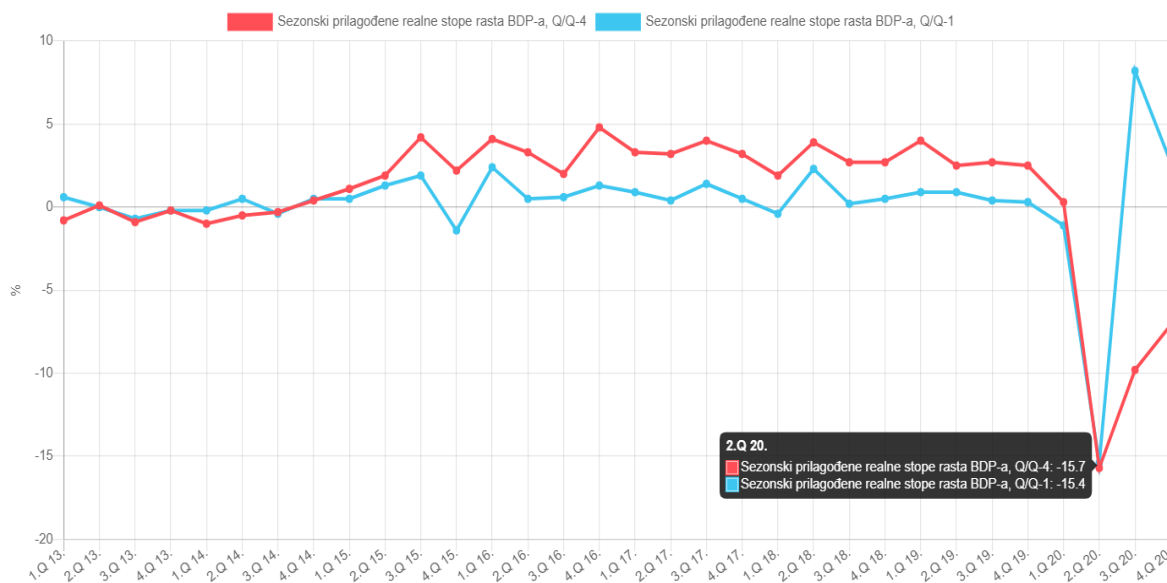
3.4. Prikaz utjecaja covid-19 pandemije na hrvatsko gospodarstvo

Covid-19 kriza ostavila je značajne posljedice po hrvatsko gospodarstvo na mikro i makro razini. Hrvatska se, uz nekoliko zemalja u Europskoj Uniji, isticala po rigidnosti uvedenih mjera što je utjecalo na drastično smanjenje osobne potrošnje, ali i promjene drugih ključnih makroekonomskih pokazatelja poput bruto domaćeg proizvoda, izvoza i uvoza usluga. (Rogić Dumančić, Bogdan, Raguž Krištić, 2020.)

Prema Rogić Dumančić, Bogdan, Raguž Krištić (2020.) postupci zatvaranja gospodarstva doveli su do smanjenja privatnih i javnih investicija, poreza i doprinosa što dovodi do potreba za smanjenjem proračunskih rashoda i kapitalnih investicija. Navedeno dovodi do šoka potražnje s jedne strane, a zatvaranje i obustavljanje poslovanja velikog broja poduzeća dovodi do šoka ponude, s druge strane. Stanje na tržištu rada se ubrzano mijenja, uvode se fleksibilniji radni uvjeti poput rada od kuće, poslovanje se digitalizira, a velik broj zaposlenika gubi radna mjesta zbog zatvaranja ili smanjenog obujma poslovanja. Što se tiče kretanja cijena, dolazi do negativne inflacije što znači da je šok potražnje koji dovodi do smanjenja cijena prevladao šok ponude koji uzrokuje povećanje cijena.

Usljed utjecaja krize dolazi do promjena vrijednosti bruto domaćeg proizvoda te njegovih komponenti. Nakon zatvaranja gospodarstva dolazi do pada razine uslužnih djelatnosti što se mijenja popuštanjem epidemioloških mjera u svibnju, međutim vrijednost uslužnih djelatnosti znatno je manja u usporedbi sa prethodnim razdobljima. Promatrajući kretanje tromjesečnog BDP-a uočljivo je da je najveći pad zabilježen u drugom kvartalu 2020. godine te on bilježi oko 16%. Nakon toga dolazi do blagog oporavka zbog izvoza usluga, odnosno turizma koji je glavni nositelj hrvatskog gospodarstva. U četvrtom tromjesečju, grana turizma je zakazala u usporedbi sa prethodnim godinama te je zabilježen pad broja dolazaka i noćenja stranih turista. (DZS, 2021.)

Slika 4 Sezonski prilagođene stope rasta tromjesečnog BDP-a

Izvor: Državni zavod za statistiku (2021.), Učinci pandemije bolesti COVID-19 na društveno-ekonomske pokazatelje, https://www.dzs.hr/Hrv/Covid-19/bdp_4_q.html

Šok potražnje utjecao je na promjene komponenti bruto domaćeg proizvoda. Prema rashodnoj metodi bruto domaći proizvod dijeli se na osobnu potrošnju, državnu potrošnju, investicije i neto izvoz odnosno razliku izvoza i uvoza. S jedne strane, u prvom kvartalu 2020. godine dolazi do blagog rasta BDP-a od 0,4% jer poduzete mjere u svrhu ublažavanja covid-19 krize još nisu uzele maha. Pozitivnom kretanju BDP-a doprinijeli su rast državne potrošnje, investicija te blago povećanje osobne potrošnje zbog nagomilavanja zaliha, međutim već je vidljiv slabiji rast izvoza usluga. S druge strane, u drugom kvartalu 2020. godine sve komponente BDP-a očekivano bilježe značajan pad, osim državne potrošnje koja se povećava za oko 1%. (Rogić Dumančić, Bogdan, Raguž Krištić, 2020.)

Tablica 4 Stope promjena komponenti BDP-a 2020. godine

2020.	Potrošnja		Investicije		Izvoz		Uvoz		BDP
	Osobna	Državna	Ukupne	Fiksne	Ukupni	Robe	Usluge	Ukupni	
Prvi kvartal (Q1)	0,8%	4,8%	-8,9%	3,1%	-3,0%	0,3%	-9,4%	-5,8%	0,4%
Drugi kvartal (Q2)	-13,8%	0,7%	-9,9%	-14,7%	-40,6%	-10,9%	-67,4%	-28,1%	-15,1%

Izvor: Izrada autora prema Rogić Dumančić, Bogdan, Raguž Krištić (2020.)

Što se tiče izvoza i uvoza roba i usluga, u 2021. godini oni ostvaruju značajan realni rast. Od početka 2021. godine dolazi do porasta vanjskotrgovinske razmjene Hrvatske sa inozemstvom koja je dosad bilježila pad uzrokovan posljedicama covid-19 krize. S jedne strane, ukupan izvoz u prvih šest mjeseci 2021. godine veći je za 27,4% u odnosu na promatrano razdoblje u 2020. godini. S druge strane, ukupan uvoz u prvih šest mjeseci 2021. godine povećao se za 19,0% u usporedbi sa istim periodom u 2020. godini. Vanjskotrgovinski deficit te pokrivenost uvoza izvozom također se povećavaju za 4%-5% u 2021. u odnosu na 2020. Kada je riječ o uslužnim djelatnostima, proučavajući nominalne stope promjene prometa značajan pad ostvaren je u travnju 2020. godine od čak 30% kada je došlo do uvođenja najrigoroznijih mjera zatvaranja gospodarstva u Hrvatskoj. Nakon toga, zabilježen je oporavak prometa te je njegova najviša stopa promjene zabilježena u svibnju 2021. godine. Na godišnjoj razini u prvoj polovici 2021. godine zabilježen je rast prometa uslužnih djelatnosti za 20,1%. Posljedice covid-19 krize utjecale su i na pad zaposlenosti te porast nezaposlenosti na godišnjoj razini. U drugom tromjesečju 2020. godine, stopa zaposlenosti iznosila je 47,5% što je manje u usporedbi sa prethodnom godinom, a stopa anketne nezaposlenosti 6,4% što je više u odnosu na prethodnu godinu. (DZS, 2021.)

Gospodarska kriza izazvana covid-19 virusom ostavila je svoj utjecaj i na razinu cijena u državi. S jedna strane, sredinom 2020. godine šok potražnje izazvao je negativnu inflaciju odnosno deflaciju primarno kroz smanjenje cijena energije, industrijskih proizvoda bez energije i hrane te proizvođačkih cijena. (Rogić Dumančić, Bogdan, Raguž Krištić, 2020.) S druge strane, sredinom 2021. godine u odnosu na 2020. godinu cijene dobara i usluga za osobnu potrošnju su u prosjeku veće za više od 3,1% dok je u istom razdoblju prošle godine zabilježen blagi pad cijena. Prema klasifikaciji ECOICOP (European Classification of Individual Consumption According to Purpose) najveći porast potrošačkih cijena zabilježen je u kategorijama prijevoza, alkoholnih pića i duhana te restorana i hotela, a cijene odjeće i obuće su u prosjeku niže za oko 0,5%. (DZS, 2021.)

Prema istraživanju Roška, Buneta i Papić (2021.) o podudaranju očekivanja hrvatskih poduzetnika o posljedicama covid-19 krize sa projekcijama makroekonomista, oko 50% ispitanih poduzeća smatraju da će za oporavak od covid-19 krize biti potrebno najmanje 3 godine, a čak 20% ispitanika smatra da proces potpunog oporavka može doseći do 5 godina. U istraživanju je potvrđeno kako oko 70% ispitanika smatra da će posljedice covid-19 krize biti značajnije u usporedbi sa globalnom krizom 2008. godine. Također, potvrđeno je da se

hrvatski poduzetnici ne slažu se predikcijama Vlade te smatraju da će BDP padati više od predviđenoga. Iznose kako globalna kriza nije krucijalan uzrok trenutnog stanja u Hrvatskoj, već da su to brojni strukturirani problemi koje država vuče još iz prošlosti. Proces privatizacije i ekonomska politika koja je primarno usmjerena cijenama i stabilnosti tečaja, a ne rastu i razvoju zemlje, primarni su razlozi sadašnjeg stanja.

4. Odrednice štednje i potrošnje građana Republike Hrvatske

Globalna kriza uzrokovana covid-19 epidemijom usporila je hrvatsku ekonomiju i povećala osjetljivost sektora kućanstva na sistematske rizike. Tržišni odnosno sistematski rizik je dio ukupnog rizika koji se ne može izbjeći jer je oblikovan na temelju eksternih faktora poput ekonomskih ciklusa, inflacije, monetarne i fiskalne politike i slično. (Miloš Sprčić, 2013.) Pojava korona virusa nije mogla biti spriječena od strane sektora kućanstva, međutim njeno širenje moglo se ograničiti različitim mjerama. Prema definiciji Hrvatske Narodne Banke (2021.), sektor kućanstva uključuje pojedince potrošače, ali i proizvođače dobara i nefinancijskih usluga za vlastitu upotrebu. Vladine fiskalne mjere, koje su usmjerene očuvanju radnih mjesta i poticanju pokretanja domaće ekonomije, donekle su pridonijele očuvanju raspoloživog dohotka sektora kućanstva. Iako je došlo do smanjenja sveukupne osobne potrošnje, stopa štednje je znatno porasla. (HNB, 2021.)

4.1. Osobna potrošnja sektora kućanstva

Potrošnja i štednja dva su pokazatelja financijskog položaja kućanstava. Osobna potrošnja najveća je komponenta agregatne potražnje odnosno bruto domaćeg proizvoda, a u Hrvatskoj se mjeri provođenjem Ankete o potrošnji kućanstava na reprezentativnim uzorcima slučajno izabranih privatnih kućanstava. Anketu provodi Državni zavod za statistiku u intervalu od dvanaest mjeseci što se poklapa sa kalendarskom godinom, a zadnja anketa provedena je za 2019. godinu. Ispitivanje se provodi u skladu sa međunarodnim standardima i klasifikacijama, a prati se struktura izdataka kućanstva koji se kategoriziraju u dvanaest skupina prema prihvaćenoj klasifikaciji osobne potrošnje prema namjeni, COICOP. U 2019. godini kućanstva su najveći udio izdataka izdvajali na hranu i bezalkoholna pića u iznosu od 26,2%, zatim na prijevoz i stanovanje oko 16%. Ostale kategorije bilježe manje udjele u izdacima, a predvodi ih potrošnja na odjeću i obuću od 8,1% te ostala dobra i usluge na koje odlazi 7,6%. Zatim slijede izdvajanja za održavanje kućanstva sa 6,3% udjela te potrošnja na rekreaciju, kulturu i komunikacije od 5,3%. Preostale kategorije bilježe iznose manje od 5%, a među njima se nalaze i obrazovanje i zdravstvo.

Grafikon 3 Struktura izdataka sektora kućanstva u 2019. godini

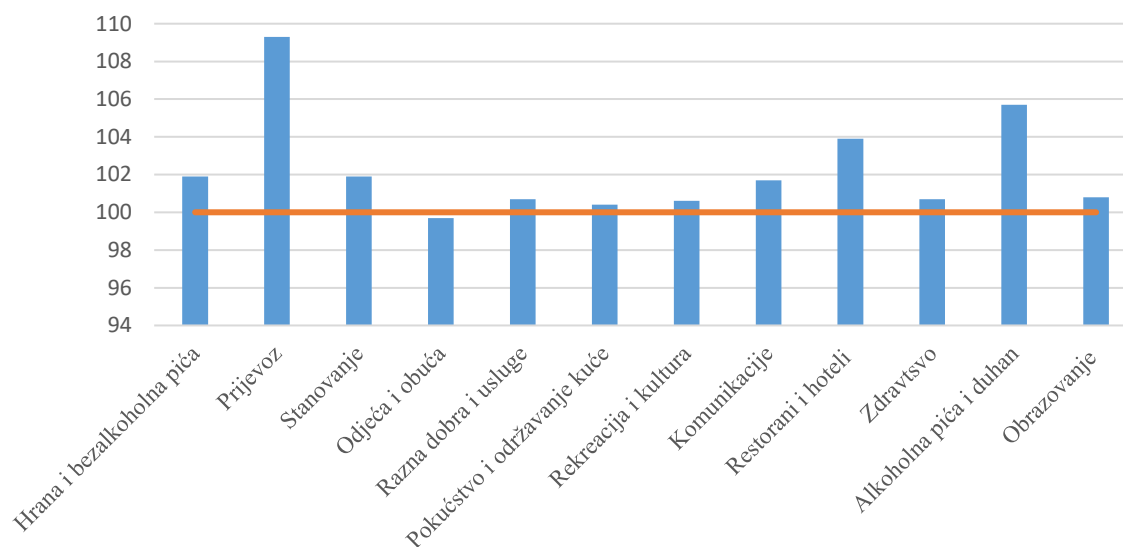
Izvor: Izrada autora prema DZS (2021.), Osnovne karakteristike potrošnje kućanstva u 2019. godini, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/14-01-02_01_2020.htm

Unutar najveće kategorije izdataka kućanstva u apsolutnom iznosu, koja se odnosi na hranu i bezalkoholna pića, preko 90% odlazi na potrošnju hrane točnije na meso, mliječne proizvode te kruh i žitarice. Što se tiče izdataka za prijevoz, najviše se troši na kupnju motornih vozila, njihovo održavanje te gorivo. Nadalje, u izdacima za stanovanje najviše se ističu troškovi na električnu energiju i plin koji premašuju 50% te troškovi opskrbe vodom koji dosežu oko 30% ukupnog iznosa. Unutar kategorije odjeće i obuće preko 70% izdataka odnosi se na kupnju odjeće, a u sklopu izdataka za razna dobra i usluge najviše se troši na osobnu njegu i osiguranje. Glede troškova za opremanje i održavanje kućanstva, najveći udio zauzimaju izdaci za namještaj i proizvode za održavanje. Zatim slijede troškovi za rekreaciju i kulturu unutar kojih prevladavaju troškovi opreme za rekreaciju, vrtlarstvo i kućne ljubimce te usluga za kulturu. Komunikacije se pretežno odnose na telefonske i telefaks usluge, a u zdravstvu se najviše troši na medicinske proizvode, opremu i pomagala. Ostali izdaci kućanstva odnose se na restorane i kavane, usluge obrazovanja te alkoholna pića i duhan.

Usporavanjem domaće ekonomije uslijed djelovanja covid-19 krize dolazi do kontrakcije osobne potrošnje sektora kućanstva. Smanjenje mase plaća i raspoloživog dohotka znatno je manje od smanjenja osobne potrošnje što nam ukazuje na to da su sredstva usmjerena štednji iz predostrožnosti. (HNB, 2021.) Zatvaranje trgovina, tržnica, trgovačkih centara, ugostiteljskih objekata, ograničavanje putovanja i javnog prijevoza, samo su neke od mjera

koje su prisilile kućanstva na smanjenje potrošnje. Uz to, nakon početnog vala panike i gomilanja zaliha, pojedinci počinju razmišljati o svojoj budućnosti te mnogi odlučuju stavljati novac na stranu za crne dane zbog neizvjesnosti trenutne situacije. U prvom tromjesečju 2021. godine financijska imovina raste u odnosu na prethodno promatrano razdoblje te ona značajno prelazi financijske obveze sektora kućanstva što utječe na povećanje neto vrijednosti imovine. Financijska imovina kućanstva na kraju mjeseca ožujka iznosila je 545 milijardi kuna, a ukupne financijske obveze 153 milijarde kuna. (HNB, 2021.) Uz to, na razinu osobne potrošnje utječe i kretanje cijena u gospodarstvu koje bilježe rast u promatranom razdoblju. Inflaciju odnosno deflaciju moguće je pratiti indeksom potrošačkih cijena koji nam prikazuje promjene u kretanjima razine cijena dobara i usluga koje plaćaju privatna kućanstva za vlastitu potrošnju.

Grafikon 4 Indeks potrošačkih cijena u srpnju 2021. godine

Izvor: Izrada autora prema DZS (2021.), Indeksi potrošačkih cijena u srpnju 2021., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2021/13-01-01_07_2021.htm

Prema indeksu potrošačkih cijena u srpnju 2021. godine u odnosu na srpanj 2020. godine cijene dobara i usluga su u prosjeku više za 2,8%. Promatrajući kategorije izdataka za potrošnju, kao što je prikazano na grafikonu, uočljiva su značajna odstupanja od referentne vrijednosti indeksa. Najveći porast cijena zabilježen je u kategoriji prijevoza te u prosjeku iznosi 9,3%. Zatim slijedi povećanje u kategoriji alkoholnih pića i duhana u prosjeku 5,7%, restorani i hoteli za 3,9% te povećanje u kategoriji hrana i bezalkoholnih pića od 1,9%. U kategorijama komunikacija, stanovanja te potrošnje energenata također je zabilježeno

osjetno povećanje cijena, dok su vrijednosti ostalih kategorija ostale relativno stabilne i slične kao u promatranom razdoblju u 2020. godini.

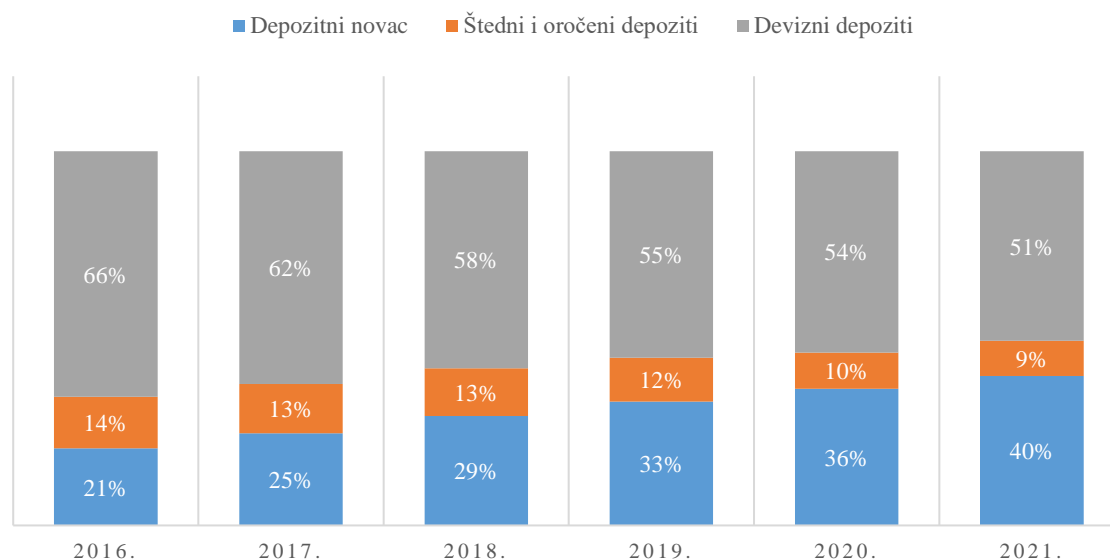
S obzirom na povećanje cijena potrošačkih dobara i usluga, usporavanje domaćeg gospodarstva uslijed pandemije, smanjenje plaća i raspoloživog dohotka te straha od gubitka radnih mjesta, kontrakcije osobne potrošnje nisu iznenađujuće.

4.2. Štednja sektora kućanstva

Prema definiciji Hrvatske Narodne Banke (2021.), štednja predstavlja određeni oblik oročenih sredstava kod različitih kreditnih institucija na određeno vrijeme i uz određenu kamatnu stopu. Postoje različiti oblici štednje, a u Hrvatskoj se najčešće primjenjuje: štednja po viđenju, oročena štednja, štednja s višekratnim uplatama, štednja s premijom te rentna i stambena štednja. Štednja kao oblik financijskog ponašanja donosi pojedincu prihod kroz kamatne stope koje su trenutno u Hrvatskoj na niskoj razini. Upravo zbog ostvarenja prihoda prilikom ugovaranja štednje važno je obratiti pozornost na razdoblje oročavanja, visinu fiksne ili promjenjive kamatne stope, model štednje, valutu u kojoj se štednje ugovara te odabir kreditne institucije.

Depoziti zauzimaju najviši udio u financijskoj imovini kućanstava, a oni obuhvaćaju štedne i oročene depozite te depozitni novac. Vrijednost financijske imovine kućanstava se iz godine u godinu povećava, dok se nominalna vrijednost valuta i depozita blago smanjuje zbog povećanja ulaganja u mirovinske fondove. Prema podacima Hrvatske gospodarske komore iz 2019. godine, sektor kućanstva je u 2019. godini imao 3,9% više depozita u odnosu na prethodnu godinu, a najviši rast zabilježen je kod depozitnog novca od 24% te štednih depozita 21,3%, a vrijednost oročenih depozita kontinuirano pada zbog niskih kamatnih stopa te promjene preferencija pojedinaca prema likvidnijim oblicima ulaganja. Smanjenje oročenih depozita započinje 2015. godine nakon čega je vidljiv simultani rast depozita po viđenju i depozitnog novca. (HNB, 2021.)

Grafikon 5 Struktura depozita kod Drugih monetarnih financijskih institucija od 2016. do

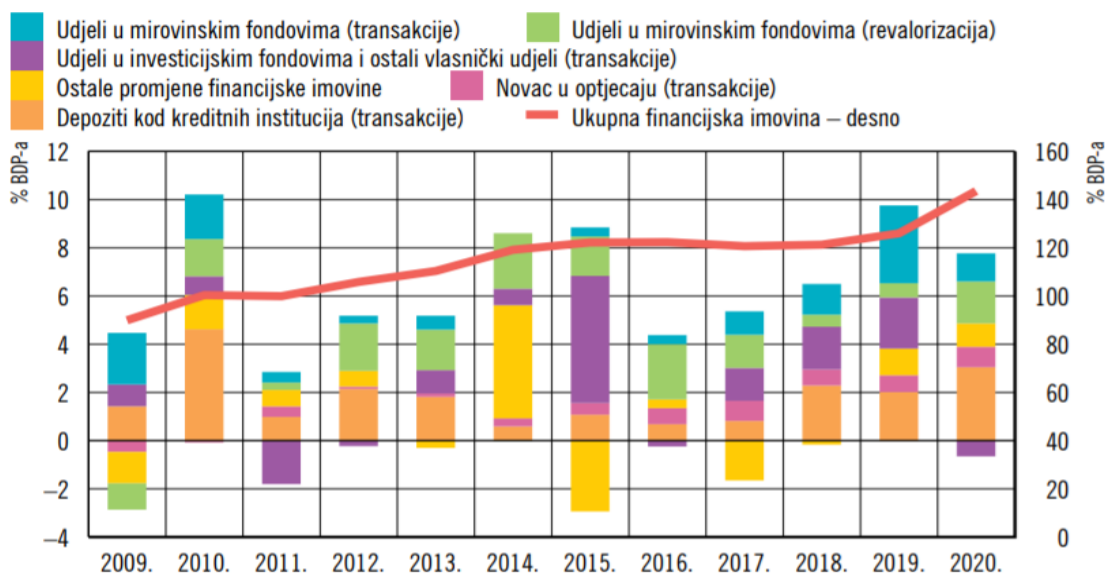

Izvor: Izrada autora prema HNB (2021.), Konsolidirana bilanca DMFI-ja, <https://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/financijski-sektor/druge-monetarne-financijske-institucije/konsolidirana-bilanca-dmfi>

Druge monetarne financijske institucije (DMFI) obuhvaćaju kreditne institucije odnosno banke, štedne banke i stambene štedionice te novčane fondove. Grafikon 5 formiran je izračunavanjem prosječnih iznosa određenih kategorija depozita u konsolidiranoj bilanci DMF-ija od 2016. do 2021. godine te nakon toga njihovih udjela u ukupnom iznosu depozita. Vidljivo je kontinuirano smanjenje deviznih i oročenih depozita te simultano povećanje štednih depozita i depozitnog novca što nam pokazuje promjene preferencija potrošača prema likvidnosti svojih ulaganja. (HNB, 2021.)

Što se tiče valutne strukture depozita, u ukupnoj vrijednosti depozita i dalje prevladavaju depoziti u stranoj valuti, iako se njihov udio smanjuje. U 2019. godini udio deviznih depozita u ukupnima iznosio je oko 80%. (HGK, 2019.)

Slika 5 Financijska imovina kućanstava od 2009. do 2020. godine

Izvor: Hrvatska Narodna Banka (2021.), Financijska stabilnost 22, <https://www.hnb.hr/-/financijska-stabilnost-22>

Proučavajući promjene kategorija financijske imovine sektora kućanstva lako je uočljivo veliko povećanje depozita kod kreditnih institucija. Kao što je već navedeno, značajan rast štednje sektora kućanstva dovodi do porasta transakcija zavedenih kod kreditnih institucija. Uz to, vidljivo je i povećanje udjela u mirovinskim fondova te sveukupno povećanje neto financijske imovine. (HNB, 2021.)

Štednja predstavlja dio raspoloživog dohotka koji ostaje nakon potrošnje, a može se mjeriti stopom štednje kućanstva. Ona se mjeri kao udio štednje u ukupnom raspoloživom dohotku kućanstva. Od 2000. godine stopa štednje kućanstva u europskim zemljama je relativno stabilna te ona iznosi između 10% i 15%. (Eurostat, 2019.) Dohodak i štednja su se dosada kretali uravnoteženom i podjednakom dinamikom, međutim od 2020. godine se primjećuje utjecaj covid-19 krize na njihovu razinu. Naime, vladine mjere poduzete radi ograničavanja posljedica svjetske pandemije su donekle umanjile pad raspoloživog dohotka, ali je zato došlo do značajnog povećanja stope štednje. Stopa štednje europodručja se u 2020. godini gotovo udvostručila u odnosu na prethodna razdoblja te je dosegla oko 25%. (Statistika europodručja, 2021.)

4.3. Rizici kao odrednica štednje i potrošnje građana

Prema Miloš Sprčić (2013.), rizik općenito predstavlja vjerojatnost nastanka određenog događaja koji može imati negativan utjecaj na pojedinca, poduzeće ili društvo u cjelini. Preuzimanje rizika kao takvog može imati pozitivne ili negativne posljedice, stoga je bitno efikasno upravljati rizicima kako bi se minimizirao njegov negativan utjecaj ili iskoristile mogućnosti koje nam pruža njegovo preuzimanje. U modernim strategijama poslovanja sve je popularniji izraz integrirano upravljanje rizicima u koje su uključeni svi odjeli poduzeća, međutim rizici ne postoje samo u poslovnom svijetu, već oni mogu utjecati i na osobne financije pojedinaca.

Svaki rizik može biti bezazlen i ne izazvati značajne posljedice, međutim postoje situacije u kojima on može imati utjecaj na osobne financije kućanstva te na njihovo financijsko blagostanje. Upravo zato je važno upravljati rizicima kako bi se njihova pojava na vrijeme spriječila ili kako bi se umanjio njihov negativan utjecaj. Prema Osmanagić Bedenik (2007.), za uspješno upravljanje krizom reakcija mora biti brza i efikasna te je važno prepoznati uzroke krize, minimizirati posljedice i dugoročno riješiti krizu uz najmanju štetu. S obzirom da je covid-19 kriza bila nepredvidiva te ju pojedinci nisu mogli jednostavno obuzdati, bilo je ključno da uoče dolazak krize i na nju se pripreme koliko je to moguće.

Prema Ivanov i Barbić (2016.), rizici koji imaju utjecaj na osobne financije mogu se podijeliti u sljedeće skupine:

- makroekonomski rizici;
- rizik inflacije;
- kamatni rizik;
- valutni rizik;
- tržišni rizik;
- rizik likvidnosti;
- porezni rizik;
- rizik dohotka;
- osobni rizik i
- rizik neočekivanog događaja.

Makroekonomski rizici su rizici na koje kućanstva ne mogu utjecati, ali mogu njima upravljati kako bi umanjili negativne posljedice na financijsko stanje kućanstva. Rizici ove

skupine vežu se uz ekonomske i financijske cikluse u gospodarstvu. S jedne strane, domaća ekonomija prolazi kroz razdoblja ekspanzije i kontrakcije što utječe na financijsko blagostanje kućanstava. S druge strane, na financijskom tržištu može doći do promjena vrijednosti dionica, ponude kredita i novca što također utječe na osobne financije pojedinaca. (Ivanov, 2019.)

Rizik inflacije ima utjecaj na realnu kupovnu moć pojedinaca. Inflacija predstavlja povećanje cijena dobara i usluga te utječe na smanjenje kupovne moći građana, dok deflacija predstavlja smanjenje cijena, a povećanje kupovne moći građana. Rizik inflacije najviše utječe na kućanstva sa fiksnim raspoloživim dohotkom koji se većinom troši na kupnju dobara i usluga. (Ivanov i Barbić, 2016.)

Kamatni rizik predstavlja rizik promjene kamatnih stopa. Ukoliko se kućanstvo zaduži uzimanjem kredita te dođe do povećanja kamatnih stopa na tržištu njihov teret otplate duga postaje veći i opterećuje kućni budžet. Ovaj rizik se najčešće veže uz promjenjive kamatne stope, međutim može nastupiti i kod fiksnim kamatnih stopa ukoliko one značajno prerastu tržišne kamatne stope. (Ivanov i Barbić, 2016.)

Valutni rizik je rizik od gubitka uslijed promjene tečaja valuta. Valutni rizik ima najveći utjecaj na ekonomske subjekte te moguću neusklađenost stavki imovine i obveza u bilanci zbog promjene tečaja. Ovaj rizik će manje pogađati prosječna kućanstva, ali može imati značajan utjecaj na visoko uvezno orijentirane zemlje u kojima je većina depozita u eurima kao što je u Hrvatskoj. (Ivanov i Barbić, 2016.)

Tržišni rizik točnije rizik promjene cijena imovine je usko povezan sa svim ranije spomenutim rizicima koji mogu biti od ključnog utjecaja na povećanje ili smanjenje cijena u gospodarstvu. Ovaj rizik primarno se pojavljuje na financijskom tržištu uslijed trgovanja financijskom imovinom poput dionica, obveznica ili izvedenica. Navedeni instrumenti podložni su dnevnim promjenama cijena. (Ivanov i Barbić, 2016.)

Rizik likvidnosti veže se uz nemogućnost podmirenja obveza u trenutku njihova dospijeca. Kućanstvo treba osigurati dovoljno novca ili lako unovčivih sredstava u trenutku podmirenja obveze kako ne bi imali problema sa likvidnosti. Potrebno je pronaći ravnotežu oko količine likvidne imovine koju kućanstvo drži jer prekomjerna količina lako unovčivih sredstava sa sobom nosi oportunitetni trošak izgubljenih prihoda koje je kućanstvo moglo ostvariti ulaganjem u određene financijske instrumente. (Ivanov i Barbić, 2016.)

Porezni rizik predstavlja rizik od promjene poreznih propisa i poreznih stopa koje mogu imati utjecaj na financijsko blagostanje kućanstva. Ukoliko dođe do promjene poreznih stopa na ulaganja u različite oblike financijske imovine poput dionica ili realne imovine poput nekretnina, smanjuje se privlačnost njihova ulaganja. Upravo zato je vrlo bitno da kućanstva prate svoju poreznu poziciju te promjene poreznih propisa kako bi se na vrijeme mogla prilagoditi i zaštititi svoju financijsku poziciju. (Cvrlje, 2014.)

Rizik dohotka povezan je sa rizikom nezaposlenosti, a predstavlja mogućnost smanjenja ili potpunog izostanka prihoda kućanstva uslijed gubitka posla, promjene radnih uvjeta, ekonomske krize i sličnih situacija. Ukoliko ovaj rizik nastupi nastaje prijetnja od rizika siromaštva te socijalne isključenosti pojedinca. (Ivanov i Barbić, 2016.)

Osobni rizik vezan je uz samog pojedinca kao osobu te njegove unutarnje snage i slabosti. Važno je kako se pojedinac nosi sa izazovnim životnim situacijama poput gubitka posla, promjene okoline, emotivnog šoka i slično. S jedne strane, neke osobe odluče prihvatiti situaciju kakve je te minimizirati njene posljedice, dok s druge strane, postoje osobe koje se prepuste depresiji, počinju se zaduživati, prekomjerno trošiti ili konzumirati alkohol i druge opijate. (Ivanov, 2019.)

Rizik neočekivanog događaja povezujemo sa trenutnom covid-19 krizom koja je zavlдалa svijetom. Ovaj rizik obuhvaća sve neočekivane događaje koji su mogli zahvatiti kućanstvo, a njihova materijalizacija može značajno ugroziti financijsku poziciju. Postoje četiri načina upravljanja rizicima: preuzeti rizik, izbjegavati rizik, podijeliti rizik ili ga prenijeti na drugoga, a koju ćemo strategiju izabrati ovisi o važnosti rizika za kućanstvo te visini štete koju može prouzročiti. (Barbić i Lučić, 2018.)

Covid-19 pandemija nije bila predvidiva ni najvećim znanstvenicima u području medicine, a naročito pojedincima. Njena pojava protresla je cijeli svijet, a neznanje, panika i strah od gubitka voljenih ostavili su svoj trag na život kakav smo prije poznavali. Bez obzira što ovaj rizik i krizu nismo mogli izbjeći, ključno je da se od njega zaštitimo, a jedan način za postizanje zaštite je formiranje štednje za crne dane koja nam daje određenu razinu sigurnosti u ovakvim situacijama. Također, potrebno je revidirati i prilagoditi kućni financijski plan i budžet trenutnoj situaciji kako bi iz nje izašli sa što manjim financijskim posljedicama.

5. Empirijska analiza utjecaja covid-19 krize na štednju i potrošačke navike građana Republike Hrvatske

Cilj ovoga rada i istraživanja je donijeti zaključke o utjecaju aktualne covid-19 krize na potrošačke navike i štednju građana u Republici Hrvatskoj. U većem broju zemalja je provedena su slična, ali detaljnija i konkretnija istraživanja od strane različitih institucija. Navedena istraživanja o utjecaju covid-19 krize na potrošačka očekivanja građana i njihovo financijsko ponašanje ukazuju na značajne promjene u financijskim navikama potrošača. Kao podloga i inspiracija za provedbu empirijskog istraživanja uzete su u obzir već provedene ankete Europske Središnje Banke (2020) o utjecaju covid-19 krize na potrošnju građana iz šest europskih zemalja, Nacionalnog zavoda za ekonomska istraživanja (2020) iz Cambridgea koja ispituje utjecaj pandemije na potrošnju kućanstava u Sjedinjenim Američkim Državama i Centra za ekonomsko ponašanje i nejednakost (2020) iz Danske koja iznosi svoje zaključke o odgovoru potrošača na globalnu krizu.

5.1. Opis provedenog istraživanja

Provedeno je empirijsko istraživanje o utjecaju covid-19 krize na financijske navike građana Republike Hrvatske na uzorku od 210 ispitanika. Prema Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić (2010.) anketa je najčešće korišteni način prikupljanja informacija za provedbu određenog opisnog istraživanja. Anketom se smatra svaki proces prikupljanja podataka uz postavljanje pitanja preko anketnog upitnika. Rezultati anketnog upitnika prikazuju se kvantitativno odnosno korištenjem statističkih metoda. Empirijsko istraživanje provedeno je uz pomoć ankete koju su ispitanici popunjavali preko interneta. Takva vrsta ankete omogućuje široku zemljopisnu pokrivenost korištenjem elektroničke pošte za prikupljanje odgovora, smanjenje vjerojatnosti iskrivljavanja odgovora te je trošak slanja minimalan.

Pri provedbi istraživanja korištena je vrsta namjernog uzorka pod nazivom uzorak lančane reakcije odnosno uzorak snježne grude. U početku su upitnici podijeljeni određenom broju pojedinaca koji identificiraju druge pojedince za sudjelovanje u istraživanju. Nakon toga, oni su identificiraju nove ispitanike u skupini i na taj način se stvara mreža članova uzorka od kojih se prikupljaju potrebne informacije dok ne dođe do zasićenja. Ova tehnika se najčešće koristi na manjim uzorcima, a prednost joj je što omogućuje dolazak do rezultata poznavanjem samo manjeg broja ispitanika. S druge strane, nedostatak ovog tipa uzorka je

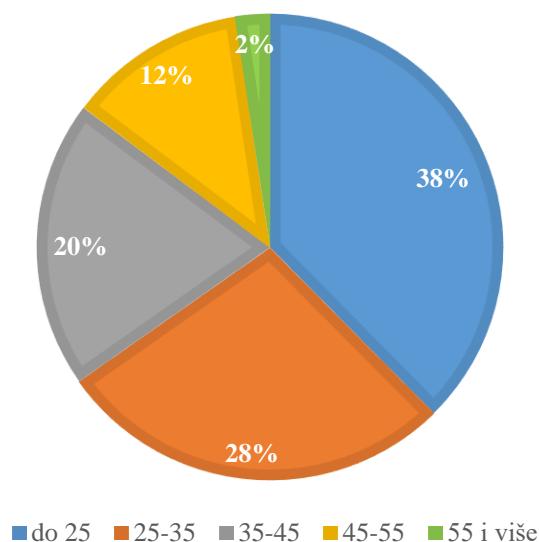
što rezultati istraživanja mogu biti pristrani ukoliko su pojedinci izabrani u prvom krugu pristrani. (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić i Pološki Vokić, 2010.)

Korišteni anketni upitnik sastoji se od 20 pitanja koja su podijeljena u 4 odjeljka: socio-demografska obilježja ispitanika, utjecaj covid-19 krize na opću financijsku situaciju pojedinca i kućanstava, na potrošnju i na štednju. Odgovor na svako pitanje bio je obavezan, a svrha provedbe ankete bila je donijeti zaključke o utjecaju covid-19 krize na financijsko stanje i financijsku zabrinutost kućanstava, na njihove potrošačke navike i korištene oblike štednje te promjene u kategorijama potrošnje u odnosu na pred krizno razdoblje. Uz to, potvrđene su ili opovrgnute ranije spomenute postavljene hipoteze koje su izvedene na temelju već provedenih istraživanja iz drugih zemalja. Anketa je provedena u razdoblju od 4. listopada do 10. listopada 2021. godine.

5.2. Rezultati provedenog istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo 210 ispitanika od kojih je većina ženskog spola, čak 73%, dok je ostatak od 27% muškog spola. Što se tiče dobne strukture ispitanika najveći udio od 38% zauzimaju mladi do 25 godine te nakon njih osobe od 25 do 35 godina sa udjelom od 28%. Ostatak ispitanika su osobe do 55 godina, a najmanji je udio starijih od 55 godina.

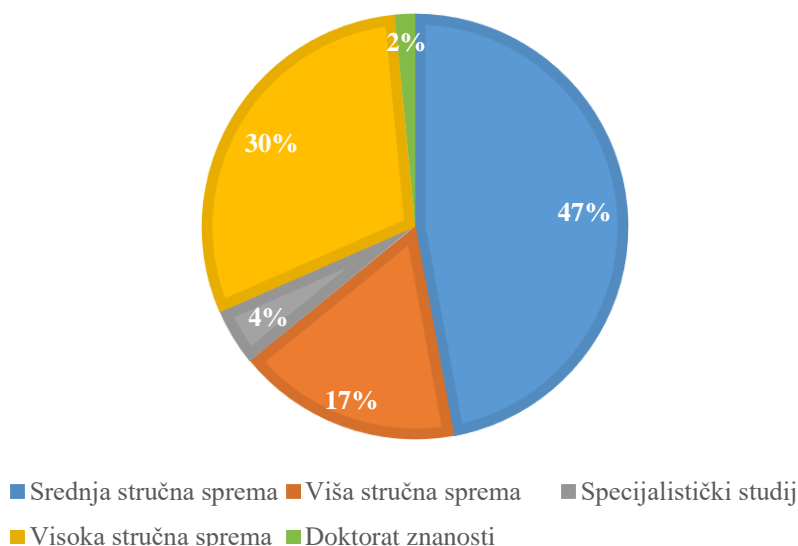
Grafikon 6 Navršene godine života ispitanika

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Nadalje, što se tiče postignute stručne sprema ispitanika najveći udio od 47% pripada srednjoj stručnoj sprema, a upitnik nije popunio niti jedan ispitanik sa isključivo osmogodišnjim obrazovanjem. U ukupnom uzorku, 30% ispitanika odnosi se na visoku stručnu sprema, 17% na višu stručnu sprema dok su ostatak ispitanika specijalisti i doktori znanosti.

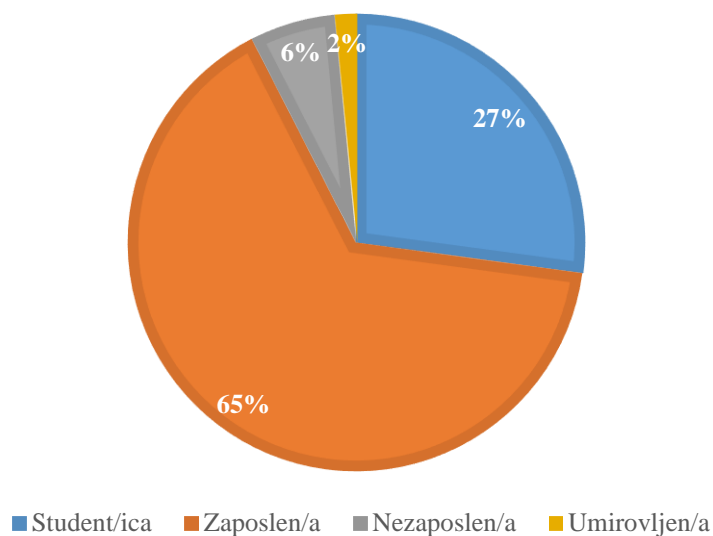
Grafikon 7 Postignuta stručna sprema ispitanika

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Najveći udio ispitanika od 65% je zaposlen, a najmanji udio od 2% umirovljen. Studenti zauzimaju udio od 27%, a nezaposleni 6%.

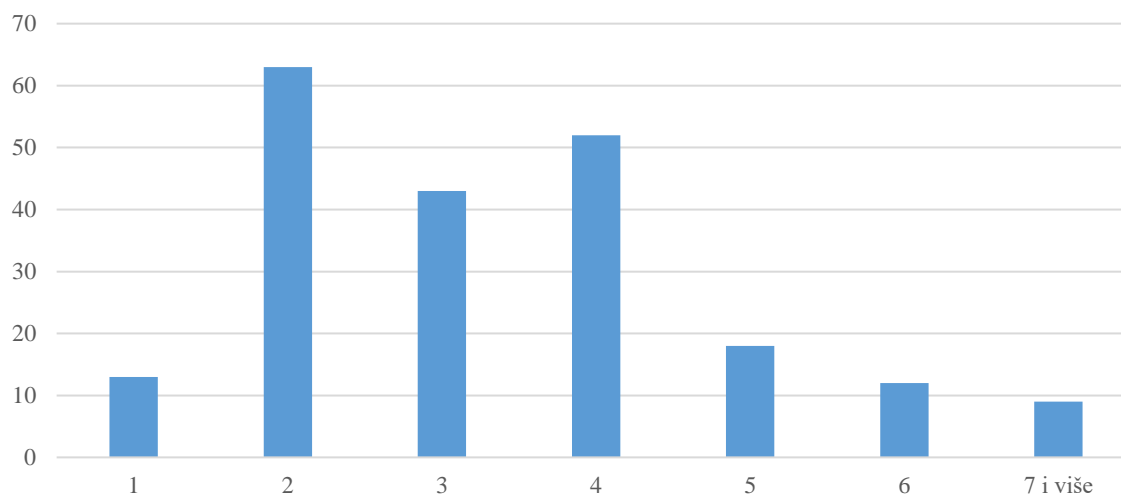
Grafikon 8 Radni status ispitanika

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Što se tiče statusa stanovanja, čak 79% posto ispitanika stanuje u privatnoj kući ili stanu, a ostatak ispitanika stanuje u unajmljenim prostorima, učeničkom ili studentskom domu. Preko 75% ispitanika živi u kućanstvu koje broji od dvoje do četiri osobe.

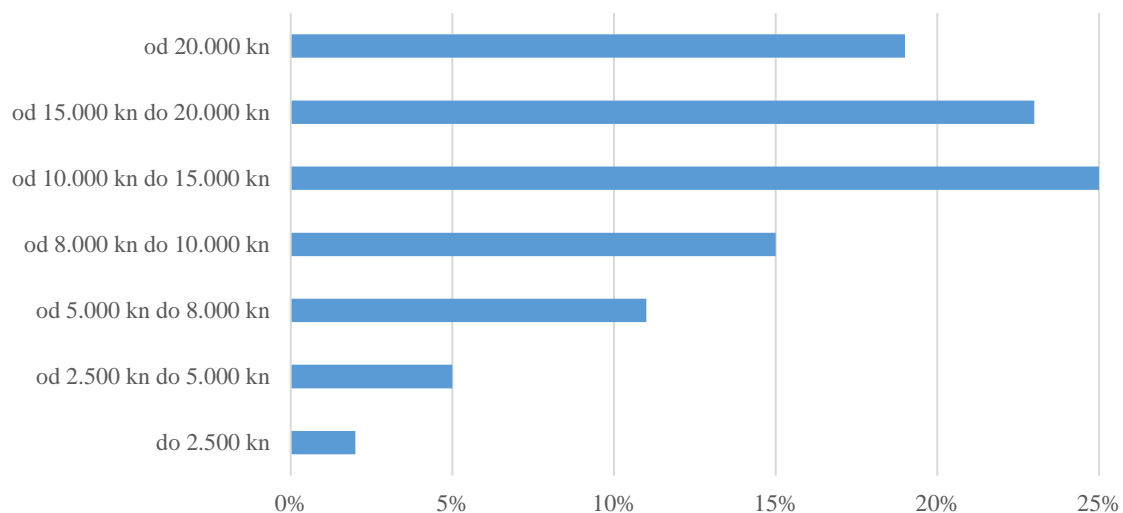
Grafikon 9 Broj osoba u kućanstvima ispitanika

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Situacija sa mjesečnim primanjima kućanstava je raznolika. Najveći udio ispitanika, njih 25% su ispitanici koji žive u kućanstvima sa ukupnim primanjima od 10.000 kuna do 15.000 kuna. Nadalje, 23% kućanstava ima primanja od 15.000 kuna do 20.000 kuna, a 19% ima primanja viša od 20.000 kuna. Najmanji udio ispitanika od 2% su oni sa primanjima nižim od 2.500 kune, stoga je lako zaključiti kako nije velik udio kućanstava sa izrazito niskim primanjima.

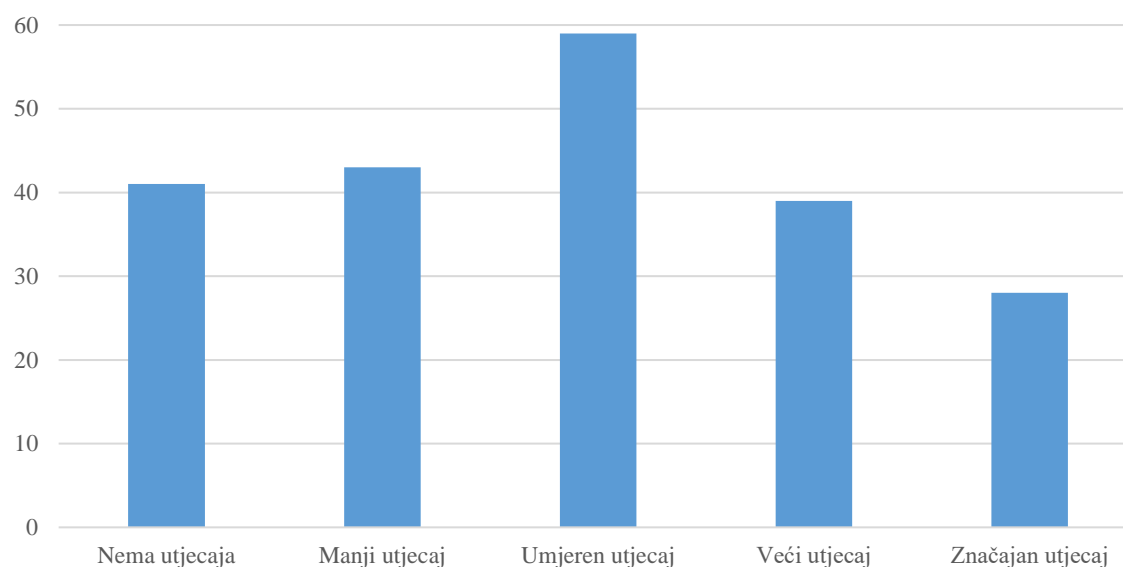
Grafikon 10 Struktura mjesečnih primanja kućanstava

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Nakon prikupljanja socio-demografskih obilježja ispitanika, ispitano je njihovo stajalište o utjecaju covid-19 krize na opće financijsko stanje pojedinaca i kućanstva. Većina ispitanika složila se da je covid-19 kriza imala određen utjecaj na promjenu financijskog stanja njihovog kućanstva. Udio od 60% ispitanika smatra da je kriza izazvana pandemijom imala umjeren do značajan utjecaj na njihovo financijsko blagostanje, dok ostatak od 40% ispitanika smatra da kriza nije imala nikakav ili slab utjecaj.

Grafikon 11 Utjecaj covid-19 krize na financijsko stanje kućanstava ispitanika

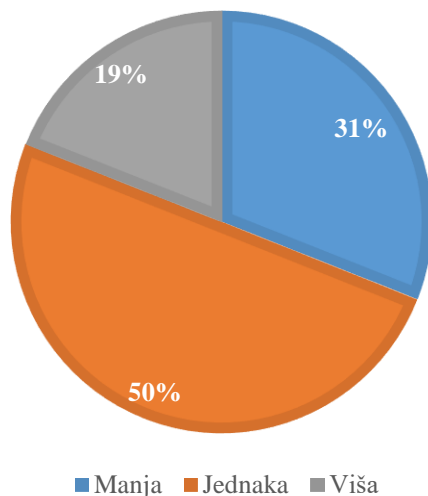
Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Slični rezultati dobiveni su za financijsku zabrinutost ispitanika oko utjecaja covid-19 krize na njihovo buduće financijsko stanje. S jedne strane, preko 66% ispitanika ističe kako osjeća umjeren do značajan osjećaj zabrinutosti oko vlastite financijske budućnosti. S druge strane, 42% ispitanika tvrdi kako su kupovali zalihe proizvoda u početku širenja pandemije u strahu od zatvaranja trgovačkih objekata. Slika bi zasigurno bila drugačija da su ova pitanje postavljena pojedincima u početku pojave pandemije odnosno u razdoblju kada cjepiva još nisu otkrivena. Tada je korona virus svima bila nepoznanica, a državne vlasti su isticala kako nitko ne može biti siguran kakve posljedice može ostaviti.

Većina ispitanika, odnosno udio od 58% ispitanika, se složila da im covid-19 kriza nije prouzročila gubitak posla ili značajno smanjenje raspoloživog dohotka. Ostatak ispitanika smatra da je ipak došlo do određene promjene radnih uvjeta i ostvarenih primanja. Uz to, udio od 65% ispitanika se ne slaže sa time da su epidemiološke mjere poduzete od strane Vlade u svrhu ograničavanja širenja covid-19 krize umanjile njihovu financijsku zabrinutost. Tokom pandemije jasno je vidljivo da se u većini situacija hrvatsko stanovništvo ne slaže sa donesenim Vladinim mjerama te da se vrlo često opiru prosvjedujući te koristeći društvene mreže. Uzrok tomu može se pronaći u kontradiktornosti donesenih epidemioloških mjera koje u većini slučajeva nisu prilagođene stanjima u različitim dijelovima države.

Treći odjeljak ankete odnosi se na utjecaj covid-19 krize na osobnu potrošnju kućanstava. Čak 50% ispitanika tvrdi da im se potrošnja nije značajno promijenila u odnosu na razdoblje prije krize, 31% ispitanika tvrdi da su smanjili potrošnju, a ostatak od 19% ispitanika su povećali potrošnju.

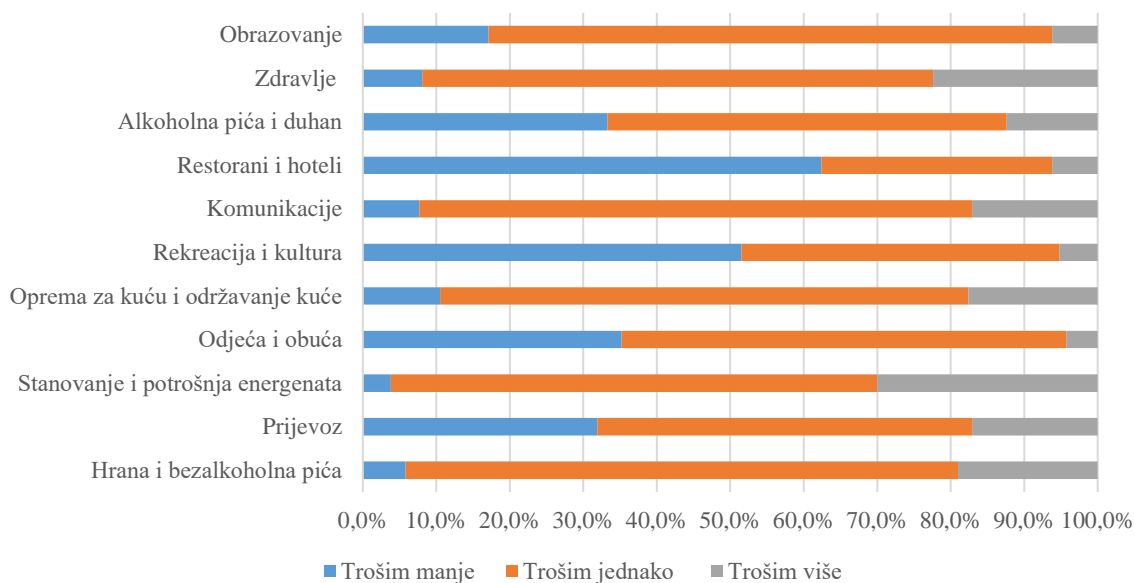
Grafikon 12 Promjena razine osobne potrošnje kućanstava tokom covid-19 krize u odnosu na pred krizno razdoblje

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Slijede rezultati istraživanja oko utjecaja covid-19 krize na promjene u komponentama potrošnje. Ispitano je stajalište ispitanika oko promatranih komponenti potrošnje koje predstavljaju podjelu izdataka kućanstva prema prihvaćenoj klasifikaciji osobne potrošnje prema namjeni. Navedenu podjelu izdataka kućanstava koristi Državni zavod za statistiku prilikom provedbe ankete o potrošnji kućanstava koja je analizirana u poglavlju ranije. Svaki ispitanik mogao je izabrati između tri opcije: troši manje, troši jednako ili troši više na određenu komponentu potrošnje u odnosu na razdoblje prije pojave pandemije.

Grafikon 13 Promjene kategorija potrošnje ispitanika u odnosu na razdoblje prije krize

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Grafikon 12 prikazuje rezultate istraživanja o utjecaju covid-19 krize na kategorije potrošnje ispitanika. Kategorija hrane i pića je ostala najstabilnija te čak 75,2% ispitanika tvrdi da troši jednako kao i u razdoblju prije pandemije, a 19,0% ispitanika tvrdi kako je povećalo potrošnju.

Za kategoriju prijevoza 51,0% ispitanika izdvaja jednaki iznos sredstava, 31,9% je povećalo svoju potrošnju na prijevoz, a najmanji udio od 17,1% ispitanika je smanjilo potrošnju.

Za stanovanje i potrošnju energenata čak 66,2% ispitanika izdvaja jednaki iznos sredstava, međutim udio od 30% ispitanika je povećao svoju potrošnju na navedenu komponentu. Nekolicina ispitanika od 3,8% izdvaja manji iznos sredstava za stambeno pitanje.

Za odjeću i obuću, većina ispitanika, odnosno njih 95,7%, troši jednako ili manje, a samo 4,3% njih je povećalo iznos sredstava koji izdvajaju za ovu komponentu potrošnje.

Oprema za kuću i održavanje kuće kao kategorija je ostala relativno stabilna u odnosu na razdoblje prije pandemije. Udio od 71,9% ispitanika i dalje troši jednako, 17,6% ispitanika je povećalo svoju potrošnju te 10,5% ispitanika je smanjilo iznos sredstava koje odvajaju za kuću i njeno održavanje.

Što se tiče kategorije rekreacije i kulture rezultati su znatno drugačiji. Čak 51,5% ispitanika tvrdi kako je smanjilo svoju potrošnju na rekreaciju i kulturu u odnosu na razdoblje prije

krize. Ostatak ispitanika od 43,3% izdvaja jednaki iznos sredstava za navedenu komponentu, a samo 5,2% njih je povećalo svoju potrošnju.

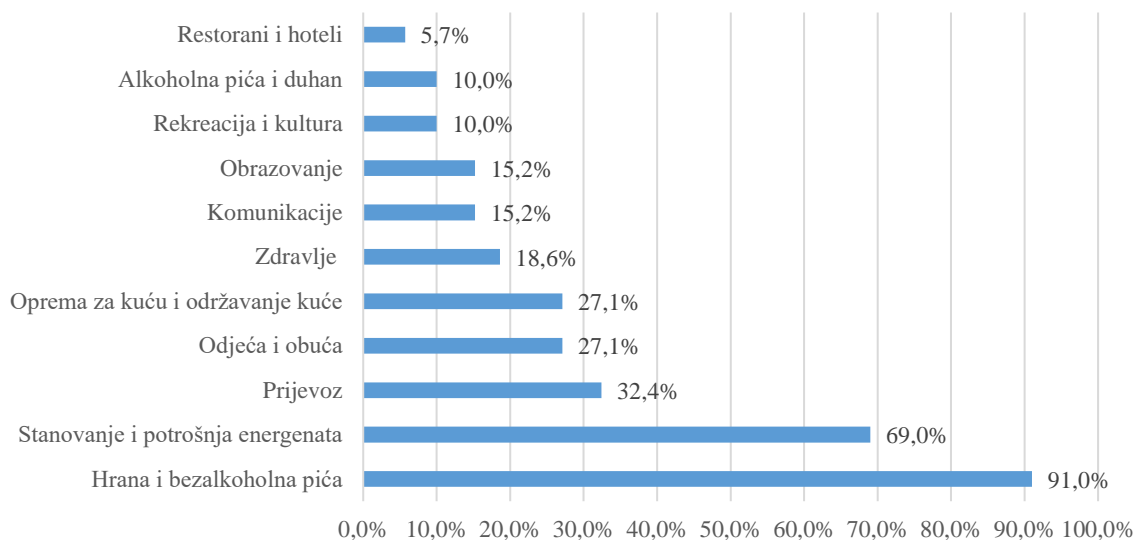
Kada su u pitanju komunikacije odnosno poštanske i telefonske usluge, znatan broj ispitanika od 75,2% izdvaja jednaki iznos sredstava kao prije pojave krize.

Nadalje, kategorija restorana i hotela bilježi najznačajnije promjene u odnosu na pred krizno razdoblje. Naime, čak 62,4% ispitanika je konstatiralo kako izdvaja manje sredstava za navedenu kategoriju. Istu razinu izdataka izdvaja 31,4%, a veću razinu samo 6,2%. Ovaj rezultat nije neočekivan s obzirom da je postajalo dulje razdoblje kada su ugostiteljski objekti bili zatvoreni, a sa popuštanjem epidemioloških mjera određeni broj njih nije se otvorio jer su smatrali da im se to ne isplati u ovoj situaciji. Uz to, ograničenja prilikom boravka u ugostiteljskim objektima su brojnim pojedincima umanjili za želju za posjetom.

Potrošnja na alkoholna pića i duhan za 54,3% ispitanika je ostala ista, međutim čak 33,3% njih tvrdi kako izdvajaju manje sredstava za ovu kategoriju. Ostatak udjela od 12,4% odnosi se na osobe koje izdvajaju više sredstava na alkoholna pića i duhan u odnosu na razdoblje prije pojave virusa.

Naposljetku, kategorije zdravlja i obrazovanja ostaju relativno stabilne i bez značajnijih promjena. Na zdravlje, 69,5% ispitanika izdvaja jednako, a na obrazovanje 76,7% ispitanika. Međutim, udio 22,4% ispitanika tvrdi da je povećalo svoju potrošnju na zdravlje, a udio od 17,1% ispitanika je umanjilo svoju potrošnju na obrazovanje. S jedne strane, navedeno povećanje potrošnje na zdravlje je rezultat pojave straha i panike među stanovništvom zbog zaraze smrtonosnim korona virusom. Ljudi su se počeli čuvati kako ne bi ugrozili sebe i svoje bližnje te su povećali brigu oko imuniteta i otpornosti organizma. S druge strane, navedeno smanjenje potrošnje na obrazovanje proizlazi iz značajnijih promjena u obrazovnom sustavu tokom pandemije. Velika većina obrazovnih ustanova je zatvorena te se nastava odvija online što smanjuje troškove kućanstava za ovu kategoriju.

Grafikon 14 Udio ispitanika koji smatra da određena kategorija potrošnje ima velik udio u kućnom budžetu ispitanika

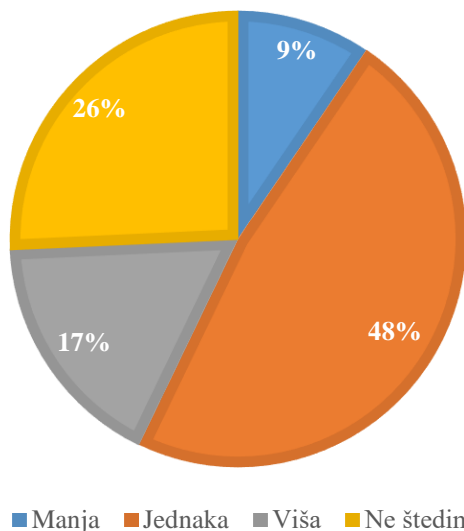
Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Grafikon 13 prikazuje koliki postotak ispitanika smatra da određena kategorija potrošnje zauzima značajan udio u njihovom kućnom budžetu. Čak 91% ispitanika složilo se da kategorija hrane i bezalkoholnih pića ima značajan udio u kućnom budžetu. Uz nju, najviše se ispitanika složilo da izdvajaju većinu izdataka za stanovanje i potrošnju energenata te prijevoz. Najmanje ispitanika, njih 5,7%, smatra da kategorija restorana i hotela zauzima velik udio u kućnom budžetu.

Rezultati istraživanja pokazali su da su se 56,2% ispitanika složila kako tokom covid-19 krize kupuju značajno više koristeći online platforme i internetske stranice u odnosu na razdoblje prije krize. Udio od 19,5% ispitanika ostao je suzdržan po tom pitanju, a udio od 24,3% se ne slaže sa tvrdnjom da su povećali korištenje online kupovine tokom krize. Nadalje, čak 64,8% ispitanika konstatiralo je da tokom covid-19 krize koriste više beskontaktno plaćanje i digitalno bankarstvo u odnosu na razdoblje prije krize.

Zadnji dio anketnog upitnika odnosio se na utjecaj covid-19 krize na štednju ispitanika. Što se tiče štednje za crne dane, mišljenja ispitanika su podijeljena. Udio od 45,2% ispitanika tvrdi da ima određeni oblik štednje za crne dane za slučaj pojave neočekivanih događaja poput covid-19 krize.

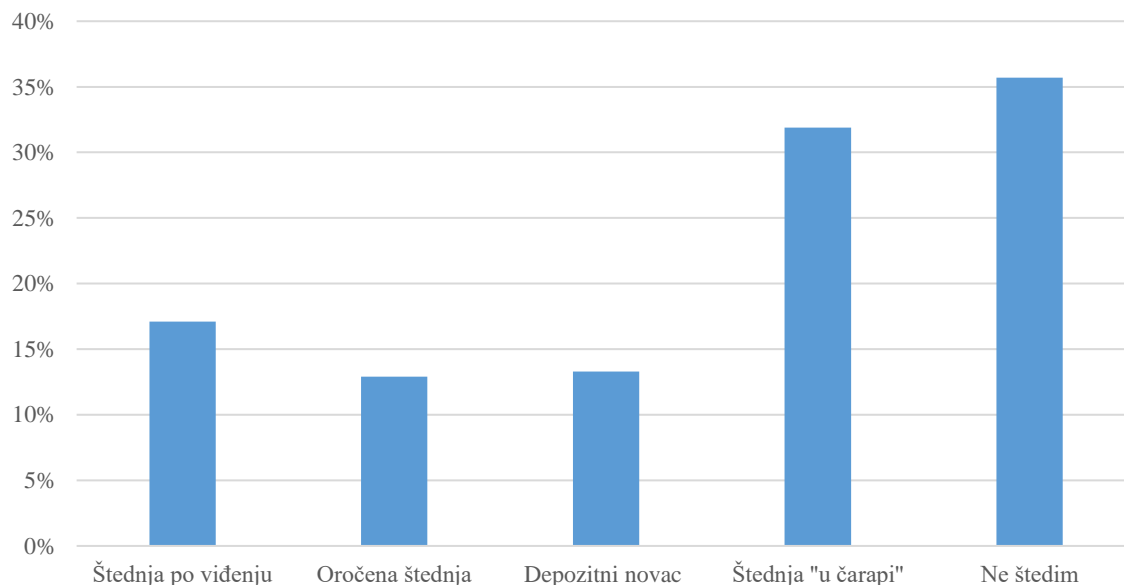
Grafikon 15 Promjena razine štednje kućanstava tokom covid-19 krize u odnosu na pred krizno razdoblje

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Grafikon 14 prikazuje utjecaj covid-19 krize na razinu štednje kućanstava ispitanika. Istu razinu štednje zadržalo je čak 48%, a 26% ispitanika tvrdi da uopće ne posjeduje nikakav oblik štednje. Udio od 17% ispitanika je povećalo svoju štednju u odnosu na pred krizno razdoblje, a najmanji udio od 9% ispitanika je smanjio štednju.

Grafikon 16 Udjeli ispitanika koji koriste određene oblike štednje

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Istraživanje je pokazalo da su ispitanici što se tiče štednje i dalje izrazito tradicionalni. Velik udio od 31,9% ispitanika tvrdi da ima štednju "u čarapi" što predstavlja jedan od najstarijih,

ali i najnesigurnijih oblika štednje. Ostali udjeli nam potvrđuju već ranije prikazanu struktura depozita hrvatskog stanovništva kod Drugih monetarnih financijskih institucija. Između tri osnovna oblika depozita, najmanji udio ispitanika od 12,9% koristi oročenu štednju, a najveći udio od 17,1% štednju po viđenju. Depozitni novac zauzima 13,3% u strukturi oblika štednje ispitanika. Već je konstatirano kako se udio oročenih depozita kontinuirano smanjuje, a udjeli depozita po viđenju te depozitnog novca povećavaju zbog promjena preferencija likvidnosti ispitanika.

Svrha provedbe samog istraživanja bila je opovrgnuti ili potvrditi četiri unaprijed postavljene hipoteze. Tablica broj 5 prikazuje nam sažetak dobivenih rezultata.

Tablica 5 Rezultati ispitivanja hipoteza nakon istraživanja

HIPOTEZA	Rezultat istraživanja
Pandemija je utjecala na smanjenje ukupne trajne potrošnje	Nije potvrđeno
Strah izazvan covid-19 krizom kod građana potiče štednju iz predostrožnosti	Nije potvrđeno
Financijski problemi izazvani covid-19 krizom izraženiji su među nezaposlenima te kućanstvima sa ograničenom likvidnošću	Potvrđeno
Kupnja preko online platformi, beskontaktno plaćanje u trgovinama te korištenje digitalnog bankarstva povećali su se u odnosu na pred krizno razdoblje	Potvrđeno

Izvor: Izrada autora na temelju podataka prikupljenih anketnim upitnikom

Prva postavljena hipoteza o utjecaju pandemije na smanjenje ukupne trajne potrošnje je opovrgnuta. Rezultati istraživanja su pokazali kako je kod polovice ispitanika potrošnja ostala jednaka kao i prije pojave covid-19 krize, a kod 31% ispitanika se potrošnja povećala.

Druga postavljena hipoteza o poticanju štednje iz predostrožnosti također je opovrgnuta. Oko 50% ispitanika tvrdi kako je štednja ostala na istoj razini kao prije pojave pandemije, a udio od 26% ispitanika uopće ne štedi.

Treća postavljena hipoteza o izraženijim financijskim problemima izazvanim covid-19 krizom kod nezaposlenih i kućanstava sa ograničenom likvidnošću je potvrđena. Udio nezaposlenih u ukupnom broju ispitanika je 6%, a od njih je 75% ispitanika potvrdilo da su umjereno do značajno zabrinuti oko utjecaja covid-19 krize na njihovo financijsko blagostanje. Za kućanstva sa ograničenom likvidnošću uzeta su u obzir dva zadnja razreda mjesečnih primanja kućanstva: do 2.500 kn i od 2.500 kn do 5.000 kn. Ispitanici navedenih

karakteristika zauzimaju 7% ukupnog uzorka, a njih 73% je konstatalo kako je covid-19 kriza imala osrednji do značajan utjecaj na financijsku situaciju kućanstva.

Naposljetku, četvrta hipoteza, koja iznosi da se kupnja preko online platformi, beskontaktno plaćanje i korištenje digitalnog bankarstva povećalo u odnosu na pred krizno razdoblje, je potvrđena. Više od polovice ispitanika složilo se da su značajno povećali korištenje navedenih oblika plaćanja i kupovine.

5.3. Ograničenja istraživanja i preporuke za buduća istraživanja

U provedenom istraživanju je korišten uzorak od 210 ispitanika što je znatno manje od broja ljudi pogođenih covid-19 krizom u Republici Hrvatskoj. Također, provedeno istraživanje je zbog malog uzorka teško usporedivo sa istraživanjima provedenim u drugim zemljama koja su uzeta kao podloga ove empirijske analize. Uz to, anketa je anonimna te su većina ispitanika žene i osobe starosti od 20 do 35 godina pa se ne može napraviti najtočnija analiza utjecaja pandemije na populaciju prema dobnoj i spolnoj strukturi. Ispitanici su većinom iz područja grada Zagreba i okolice te je teško i gotovo nemoguće donijeti zaključke o utjecaju pandemije na ruralna područja.

Empirijsko istraživanje provedeno je krajem 2021. godine kada je oko 20% stanovništva u potpunosti procijepljeno sa obje doze cjepiva. Sukladno navedenome, epidemiološke mjere se popuštaju, a strah i oprez među stanovništvom se smanjuje. Ljudi su naučili živjeti uz prisutnost virusa te im to više nije nepoznanica kao što je bila početkom 2020. godine. Iz tog razloga, početni i jači učinci covid-19 pandemije na financijske navike građana više nisu konkretno vidljivi, naročito oni vezani uz gomilanje zaliha proizvoda i formiranje štednje iz predostrožnosti.

Za slična buduća istraživanja preporuka je povećati uzorak ispitanika i ako je moguće koristiti reprezentativan uzorak građana Republike Hrvatske. Uz to, korisno bi bilo prošiti uzorak na sve dobne skupine i sva zemljopisna područja u državi kako bi pokrivenost bila veća te kako bi slika utjecaja covid-19 krize u Republici Hrvatskoj bila sveobuhvatnija. Za provedbu kvalitetnijeg istraživanja uz veći uzorak, potrebno je uključiti veći broj educiranih ispitivača te povećati broj pitanja kako bi se dobio konkretniji obrazac financijskog ponašanja pojedinaca. Globalna pandemija covid-19 virusa i dalje je relativno nov i neistražen pojam, stoga se treba provesti više istraživanja iz različitih dijelova svijeta kako bi se formirali efikasniji upitnici i donosili kvalitetniji zaključci.

6. Zaključak

Financijsko ponašanje pojedinaca utječe na formiranje njihovih financijskih navika i samim time na financijski rezultat. Ono ovisi o razini financijske pismenosti i znanja te razvijenosti vještina i sposobnosti prilikom upravljanja osobnim financijama. Financijski rezultat formira se pod utjecajem financijskih navika pojedinca, a on će biti uspješan ukoliko je pojedinac sposoban uskladiti svoj način života sa danim mogućnostima. Uz to, ključno je provoditi financijsko planiranje te kontinuirano prilagođavati financijski plan novonastalim životnim promjenama. Financijsko planiranje je proces upravljanja osobnim financijama te odlučivanja o preuzimanju ili izbjegavanju određenih rizika kako bi se postigla željena razina životnog standarda.

Novonastala globalna kriza uzrokovana pojavom korona virusa 2019. godine protresla je svijet iz temelja. Način života je drastično promijenjen i ljudi su se počeli navikavati na "novo normalno". Međutim, kriza je ostavila značajne posljedice na svjetsku ekonomiju što je posljedično utjecalo na financijsko stanje kućanstava. Covid-19 pandemija predstavlja određeni oblik rizika neočekivanog događaja koji pojedinci ne mogu izbjeći, ali mogu s njime upravljati. Upravljanje rizicima osobnih financija još je jedna od ključnih komponenti financijskog planiranja. Bez obzira što je novonastali virus stvorio neočekivanu situaciju, potrebno je što prije poduzeti korake ublažavanja njegovih negativnih posljedica na financijski rezultat kućanstva.

Osobna potrošnja predstavlja ukupnu vrijednost izdataka kućanstva za finalna dobra i usluge te ona zauzima najveći udio u bruto domaćem proizvodu Republike Hrvatske. S jedne strane, uzevši u obzir DZS-ovu klasifikaciju potrošnje, hrvatsko stanovništvo najviše sredstava izdvaja za hranu i bezalkoholna pića, prijevoz i stanovanje te potrošnju energenata. S druge strane, depoziti kao oblik štednje zauzimaju najveći udio u financijskoj imovini kućanstava, a pojedinci sve više štede koristeći depozitni novac i štednju po viđenju, a sve manje koristeći oročene i valutne depozite.

Nalazi provedene analize o utjecaju covid-19 krize na financijske navike građana u Republici Hrvatskoj ukazuju na to da je pandemija za većinu ispitanika imala utjecaj na financijsko stanje kućanstva te da među njima vlada financijska briga oko bliže budućnosti. Epidemiološke mjere poduzete od strane Vlade nisu značajno umanjile brigu stanovnika, međutim polovica ispitanika tvrdi kako su im potrošnja i štednja podjednake u odnosu na

razdoblje prije krize. Rezultat istraživanja vjerojatno ne bi bio identičan da je ono provedenom netom nakon početka krize kada su vladali strah i panika te kada su se gomilale zalihe proizvoda, a nisu ni postajale naznake proizvodnje cjepiva. Bez obzira na to, vidljive su promjene u kategorijama potrošnje građana. Većina ispitanika tvrdi kako izdvaja manje sredstava za restorane, hotele, rekreaciju te kulturu. Uz to, potvrđeno je da nezaposleni te kućanstva sa ograničenom likvidnošću trpe značajne financijske probleme uslijed covid-19 pandemije. Također je potvrđeno da se razina korištenja online platformi, beskontaktnog plaćanja i digitalnog bankarstva znatno povećala među ispitanicima u odnosu na pred krizno razdoblje.

Covid-19 kriza ostavila je posljedice na mikro i makro razini te predstavlja pojavu o kojoj će se pisati u knjigama i povijesnim udžbenicima. Pojavu o kojoj će učiti naši potomci i o kojoj će se pričati još godinama. Bez obzira na to, najgore je iza nas te je važno ostati pozitivan i okrenuti se budućnosti. Potrebno se usmjeriti smanjenju negativnih posljedica koje je kriza ostavila iza sebe i ponijeti sa sobom znanja i iskustva za buduće krizne situacije. U posljednje dvije godine život stanovnika iz cijelog svijeta znatno je promijenjen i upravo zato je važno da iz ove krize izađemo pametniji i snažniji. Uz ekonomsku krizu koja vlada, Republiku Hrvatsku pogodili su i razorni potresi, no sve to je ipak donijelo nešto dobro. Pojedinci postaju svjesni svega što imaju, počinju cijeniti topli dom i čuvati ljude koje vole.

Popis literature

1. Baldwin, R. (2020.), Keeping the lights on: Economic medicine for a medical shock, preuzeto 2. kolovoza 2021. s <https://voxeu.org/article/how-should-we-think-about-containing-covid-19-economic-crisis>
2. Barbić, D. i Lučić, A. (2018.), *Financijska pismenost i odgovorna potrošnja u svakodnevnom životu*. Zagreb: Narodne novine.
3. Center for Economic Behavior and Inequality (2020.), *Responses to the Covid-19 crises: Evidence from bank account transaction data* [e-publikacija], preuzeto s: <https://ideas.repec.org/p/kud/kucebi/2018.html>
4. Center for Studies in Economics and Finance (2020.), *Working paper series: The Covid-19 crisis and consumption: survey evidence from six EU countries* [e-publikacija], preuzeto s: <https://ideas.repec.org/p/sef/csefwp/590.html>
5. Cvrlije, D. (2014.), *Povezanost koncepta financijske pismenosti s uspješnošću upravljanja osobnim financijama*, doktorski rad. Ekonomski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
6. Državni zavod za statistiku (2021.), *Indeksi potrošačkih cijena u srpnju 2021.* [podatkovni promet], preuzeto s: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2021/13-01-01_07_2021.htm
7. Državni zavod za statistiku. (2019.), *Anketa o potrošnji kućanstava: Osnovne karakteristike potrošnje kućanstava u 2019. godini.* [podatkovni dokument], preuzeto s: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/14-01-02_01_2020.htm
8. Državni zavod za statistiku. (2021.), *Učinci pandemije bolesti Covid-19 na društveno- ekonomske pokazatelje.* [podatkovni dokument], preuzeto s: <https://www.dzs.hr/Hrv/Covid-19/pocetna.html>
9. Euart J. et al (2020.), Financial life during COVID-19 pandemic – an update, preuzeto 28. travnja 2021. s <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/a-global-view-of-financial-life-during-covid-19>

10. Eurostat (2021.), *Dohodak i potrošnja kućanstava*. [podatkovni promet], preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/european_economy_2019/trad/hr_hr/bl oc-2.html?lang=hr
11. Eurostat (2021.), *Impact of Covid-19 crisis on non-financial corporation and household accounts*. [podatkovni promet], preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Impact_of_Covid-19_crisis_on_non-financial_corporation_and_household_accounts&stable=0#Household_gross_disposable_income.2C_saving_and_investment_rates
12. Eurostat (2021.), *Stopa štednje kućanstava tijekom pandemije bolesti COVID-19*. [podatkovni promet], preuzeto s <https://www.euro-area-statistics.org/statistics-insights/household-saving-rate-during-covid-19?lg=hr>
13. Galić, Z. i Erceg, N. (2019.), *Ja i novac. Psihologija novca i potrošnje*. Zagreb: Štedopis, Institut za financijsko obrazovanje.
14. Garman, E. T., Fogue, R. E. (1991.), *Personal finance. 3rd ed.* Boston: Houghton Mifflin Company.
15. Hrvatska gospodarska komora (2019.), *Depoziti kućanstava – aktualno stanje i kretanja*. [podatkovni promet], preuzeto s: <https://www.hgk.hr/depoziti-kucanstava-aktualno-stanje-i-kretanja>
16. Hrvatska Narodna Banka (2021.), *Financijska stabilnost*. [podatkovni promet], preuzeto s: <https://www.hnb.hr/-/financijska-stabilnost-22>
17. Hrvatska Narodna Banka (2021.), *Konsolidirana bilanca DMFI-ja*. [podatkovni promet], preuzeto s <https://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/financijski-sektor/druge-monetarne-financijske-institucije/konsolidirana-bilanca-dmfi>
18. Hrvatska Narodna Banka (2021.), *Objava statistike financijskih računa za prvo tromjesečje 2021. godine*, preuzeto 28. kolovoza 2021. s <https://www.hnb.hr/-/objava-statistike-financijskih-racuna-za-prvo-tromjesececje-2021>
19. Hrvatska Narodna Banka, *Štednja*, preuzeto 30. rujna 2021. s: <https://www.hnb.hr/o-nama/zastita-potrosaca/bitne-informacije/stednja>

20. Institute of Labor Economics (2020.), *A literature review of the economics of COVID-19* [e-publikacija], preuzeto s: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8250825/>
21. International Labour Organization (2021.), Sectoral impact, responses and recommendations, preuzeto 2. kolovoza 2021. s <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/sectoral/lang--en/index.htm>
22. Ivanov, M. (2019.), *Osobne financije: nastavni tekst predavanja za studente*.
23. Ivanov, M. i Barbić, D. (2016.), *Analiza rizika u upravljanju osobnim financijama. Aktualni problemi i izazovi razvoja financijskog sustava*. Zagreb: Ekonomski fakultet.
24. Ivanov, M., Barbić, D. i Razum, A. (2017.), *Moj novac, moja budućnost*. Zagreb: Štedopis, Institut za financijsko obrazovanje.
25. K. Chronopolous, D., Lukas, M. i O.S. Wilson, J. (2020.), Real-time consumer spending responses to the Covid-19 crisis and government lockdown, preuzeto 28. travnja 2021. s: <https://voxeu.org/article/real-time-consumer-spending-responses-lockdown>
26. Kahneman, D. (2011.), *Thinking fast and slow*. 1st ed: Farrar, Straus and Giroux. New York.
27. Keynes, J. M. (1936.), *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Cambridge: Palgrave Macmillan.
28. M. Nicola et al (2020.), The socio-economic implications of the corona virus pandemic, *International Journal of Surgery*, 78, 185-193. <https://doi.org/10.1016/j.ijssu.2020.04.018>
29. Mankiw, N. G. (2012.), *Principles of Microeconomics*. Mason: South-Western Cengage Learning.
30. Miloš Sprčić, D. (2013.), *Upravljanje rizicima; temeljni koncepti, strategije i instrumenti*. Zagreb: Sinergija-nakladništvo d.o.o.

31. National bureau of economic research (2020.), *How Does Household Spending Respond to an Epidemic? Consumption During the 2020 COVID-19 Pandemic* [e-publikacija], preuzeto s: <https://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/26949.html>
32. Orsag, S. (2015.), *Investicijska analiza*. Zagreb: Avantis.
33. Osmanagić Bedenik, N. (2007.), *Kontroling: Abeceda poslovnog uspjeha*. Zagreb: Školska knjiga.
34. Osmanagić Bedenik, N. (2007.), *Kriza kao šansa*. Zagreb: Školska knjiga.
35. Our World in Data (2021.), *Coronavirus (COVID-19) Vaccinations* [podatkovni dokument], preuzeto s: <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>
36. Rogić Dumančić, L., Bogdan, Ž. i Raguž Krištić, I. (2020.), Utjecaj covid-19 krize na hrvatsko gospodarstvo, preuzeto 9. svibnja 2021. s <https://www.bib.irb.hr/1110813>
37. Roška V., Buneta A. i Papić M. (2021.), The effect of the COVID-19 pandemic on the Croatian economy preuzeto 10. rujna 2021. s: <https://hrcak.srce.hr/257662>
38. Santini, G. (2008.), *Vodič za razumijevanje kućnog budžeta i računovodstva*. Zagreb: RIFIN d.o.o.
39. Santini, G. i Bebek, S. (2005.), *Vodič za razumijevanje osobnih financija*. Zagreb: RIFIN d.o.o.
40. The American Journal of Managed Care (2021.), A timeline of covid-19 developments in 2020., preuzeto 26. srpnja 2021. s: <https://www.ajmc.com/view/a-timeline-of-covid19-developments-in-2020>
41. Tintor, J. (2009.), *Poslovna analiza*. Zagreb: Masmedia.
42. Tkalac Verčić, A., Sinčić Ćorić, D. i Pološki Vokić, N. (2010.), *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada – Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.
43. World Health Organization (2021.), *WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard na dan: 26.07.2021* [podatkovni dokument], preuzeto s: <https://covid19.who.int/>

Popis slika

Slika 1 Faze procesa donošenja odluka o kupnji	11
Slika 3 Slučajevi zaraze covid-19 virusom u razdoblju od kraja 2019. godine do sredine 2021. godine.....	24
Slika 4 Ukupan broj danih doza cjepiva na 100 ljudi	24
Slika 6 Sezonski prilagođene stope rasta tromjesečnog BDP-a	31
Slika 7 Financijska imovina kućanstava od 2009. do 2020. godine	39

Popis tablica

Tablica 1 Primjeri ciljeva poduzeća formiranih korištenjem SMART metode	6
Tablica 2 Prednosti financijske pismenosti	9
Tablica 3 Kronološki razvoj covid-19 pandemije i krize	22
Tablica 4 Stope promjena komponenti BDP-a 2020. godine	31
Tablica 5 Rezultati ispitivanja hipoteza nakon istraživanja.....	54

Popis grafikona

Grafikon 1 Vremensko usklađivanje potrošnje	18
Grafikon 2 Udjeli troškova u kućnom budžetu.....	28
Grafikon 3 Struktura izdataka sektora kućanstva u 2019. godini.....	35
Grafikon 4 Indeks potrošačkih cijena u srpnju 2021. godine	36
Grafikon 5 Struktura depozita kod Drugih monetarnih financijskih institucija od 2016. do 2021	38
Grafikon 6 Navršene godine života ispitanika.....	44
Grafikon 7 Postignuta stručna sprema ispitanika	45
Grafikon 8 Radni status ispitanika.....	45
Grafikon 9 Broj osoba u kućanstvima ispitanika.....	46
Grafikon 10 Struktura mjesečnih primanja kućanstava.....	47
Grafikon 11 Utjecaj covid-19 krize na financijsko stanje kućanstava ispitanika.....	47
Grafikon 12 Utjecaj covid-19 krize na razinu osobne potrošnje kućanstava	49
Grafikon 13 Promjene kategorija potrošnje ispitanika u odnosu na razdoblje prije krize.....	50
Grafikon 14 Udio ispitanika koji smatra da određena kategorija potrošnje ima velik udio u kućnom budžetu ispitanika	52
Grafikon 15 Utjecaj covid-19 krize na razinu štednje kućanstava	53
Grafikon 16 Udjeli ispitanika koji koriste određene oblike štednje	53

Životopis studenta

Moje ime je Dorotea Kramarić i rođena sam u Zagrebu 26.09.1997. Završila sam X. gimnaziju Ivan Supek, a trenutno studiram na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Od svoje srednje škole povremeno radim i imam iskustva u raznim vrstama poslova. Počela sam radom u administraciji i arhivi te kasnije u trgovini i banci. Trenutno radim u poduzeću Henkel Croatia d.d. u odjelu prodaje te smatram da sam na toj poziciji stekla mnoga znanja i vještina koje će mi koristiti kao odlično iskustvo u daljnjoj izgradnji karijere. Kod sebe bi istaknula odlično znanje engleskog jezika u govoru i pismu te pasivno znanje njemačkog i talijanskog jezika, a voljela bi naučiti i francuski. Imam iskustva u radu i komunikaciji s ljudima i smatram se društvenom osobom, sklona sam timskom i samostalnom radu. Voljna sam učiti i napredovati, ambiciozna sam i tolerantna. Nakon fakulteta voljela bi ostvariti dodatni oblik usavršavanja u inozemstvu ili doktorat, a najveći interes imam za područja prodaje, nabave, financija, menadžmenta i poslovnog savjetovanja.

Prilozi

Prilog 1 Anketni upitnik o utjecaju covid-19 krize na financijske navike građana Republike Hrvatske.....	67
--	----

Utjecaj covid-19 krize na financijske navike građana Republike Hrvatske

Poštovani,

Moje ime je Dorotea Kramarić i studentica sam na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Dajane Barbić provodim istraživanje, u svrhu pisanja diplomskog rada, vezano uz utjecaj covid-19 krize na potrošačke navike i štednju građana u Republici Hrvatskoj. Vaši odgovori su nam od velike važnosti i nadam se da ćete odvojiti 10-ak minuta svoga vremena i popuniti upitnik. Anketa je u potpunosti anonimna i sastoji se od 20 pitanja podijeljenih u 4 odjeljka.

Unaprijed Vam hvala na izdvojenom vremenu i trudu!

***Obavezno**

Socio-demografski podaci

1. 1. Spol *

Označite samo jedan oval.

Muški

Ženski

Ostalo: _____

2. 2. Navršene godine života (npr. 30) *

3. 3. Postignuta stručna sprema *

Označite samo jedan oval.

- Osmogodišnje obrazovanje
- Srednja stručna sprema
- Viša stručna sprema
- Specijalistički studij
- Visoka stručna sprema
- Doktorat znanosti

4. 4. Radni status *

Označite samo jedan oval.

- Učenik/ca
- Student/ica
- Nezaposlen/a
- Zaposlen/a
- Umirovljen/a

5. 5. Status stanovanja *

Označite samo jedan oval.

- Privatan stan ili kuća
- Unajmljeni stan ili kuća
- Učenički/studentски dom
- Ostalo: _____

6. 6. Broj osoba u kućanstvu uključujući Vas (npr. 2) *

7. 7. Mjesečna primanja kućanstva *

Označite samo jedan oval.

- do 2.500 kn
- od 2.500 kn do 5.000 kn
- od 5.000 kn do 8.000 kn
- od 8.000 kn do 10.000 kn
- od 10.000 kn do 15.000 kn
- od 15.000 kn do 20.000 kn
- više od 20.000 kn

Utjecaj covid-19 krize na opće financijsko stanje kućanstva

8. 8. Ocijenite u kojoj mjeri je covid-19 kriza utjecala na financijsko stanje kućanstva:

*

Označite samo jedan oval.

	1	2	3	4	5	
Uopće nije utjecala	☐	☐	☐	☐	☐	Imala je velik utjecaj

9. 9. Ocijenite u kojoj ste mjeri zabrinuti oko utjecaja covid-19 krize na buduće financijsko stanje kućanstva: *

Označite samo jedan oval.

	1	2	3	4	5	
Uopće nisam zabrinut/a	☐	☐	☐	☐	☐	Izrazito sam zabrinut/a

10. 10. Jeli covid-19 kriza utjecala na smanjenje Vašeg raspoloživog dohotka, promjene radnih uvjeta ili gubitak posla? *

Označite samo jedan oval.

	1	2	3	4	5	
Uopće nije utjecala	☐	☐	☐	☐	☐	Imala je velik utjecaj

11. 11. Poduzete Vladine epidemiološke mjere u svrhu ograničavanja širenja covid-19 krize umanjile su moju financijsku zabrinutost. *

Označite samo jedan oval.

	1	2	3	4	5	
Uopće se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

12. 12. U početku širenja covid-19 pandemije jeste li kupovali zalihe osnovnih namirnica i dobara u strahu od zatvaranja trgovačkih objekata? *

Označite samo jedan oval.

- Da
 Ne

Utjecaj covid-19 krize na osobnu potrošnju kućanstva

13. 13. U vrijeme covid-19 krize ukupna potrošnja kućanstva *

Označite samo jedan oval.

- Manja je u odnosu na razdoblje prije pojave covid-19 krize
 Jednaka je kao i prije pojave covid-19 krize
 Viša je u odnosu na razdoblje prije pojave covid-19 krize

14. Označite izdvajate li više/jednako/manje na prikazane komponente osobne potrošnje u odnosu na razdoblje prije pojave covid-19 krize. *

Označite samo jedan oval po retku.

	Trošim manje	Trošim jednako	Trošim više
Hrana i bezalkoholna pića	☐	☐	☐
Prijevoz	☐	☐	☐
Stanovanje i potrošnja energenata	☐	☐	☐
Odjeća i obuća	☐	☐	☐
Oprema za kuću i održavanje kuće	☐	☐	☐
Rekreacija i kultura	☐	☐	☐
Komunikacije (telefonske i poštanske usluge)	☐	☐	☐
Restorani i hoteli	☐	☐	☐
Alkoholna pića i duhan	☐	☐	☐
Zdravlje	☐	☐	☐
Obrazovanje	☐	☐	☐

15. 15. Označite kategorije troškova koje zauzimaju najveći udio u Vašem kućnom budžetu. *

Odaberite sve točne odgovore.

- Hrana i bezalkoholna pića
- Prijevoz
- Stanovanje i potrošnja energenata
- Odjeća i obuća
- Oprema za kuću i održavanje kuće
- Rekreacija i kultura
- Komunikacije
- Restorani i hoteli
- Alkoholna pića i duhan
- Zdravlje
- Obrazovanje

16. 16. Tokom covid-19 krize kupujem više koristeći online platforme i internetske stranice u odnosu na razdoblje prije krize. *

Označite samo jedan oval.

	1	2	3	4	5	
Uopće se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

17. 17. Tokom covid-19 krize koristim više beskontaktno plaćanje i digitalno bankarstvo u odnosu na razdoblje prije krize. *

Označite samo jedan oval.

	1	2	3	4	5	
Uopće se ne slažem	☐	☐	☐	☐	☐	U potpunosti se slažem

Utjecaj covid-19 krize na štednju kućanstva

18. 18. Imate li štednju za "crne dane" u slučaju pojave neočekivanih događaja poput covid-19 krize? *

Označite samo jedan oval.

Da

Ne

19. 19. U vrijeme covid-19 krize štedim *

Označite samo jedan oval.

Manje u odnosu na razdoblje prije pojave covid-19 krize

Jednako kao i prije pojave covid-19 krize

Više u odnosu na razdoblje prije covid-19 krize

Ne štedim

20. 20. Koje oblike štednje najviše koristite? *

Odaberite sve točne odgovore.

Štednja po viđenju

Oročena štednja

Depozitni novac

Štednja "u čarapi"

Ne štedim